سنڌي قوم جو مقدمو

(حنيف رامي جي ڪتاب "پنجاب ڪا مقدما" جو تنقيدي جواب)

مصنف: رک سنڌي

ساٿيهه اشاعت گهر حيدرآباد

ڪتاب نمبر: 12

ڇپائيندڙ: سيڪريٽري، ساٽيهه اشاعت گهر، حيدرآباد

ڇاپو: پهريون، جنوري 1988ع

Book: 12

Sindhi Quoam Jo Muqadamu

By: Ruk Sindhi

Publisher: Secretary, Saneeh Ishait Ghar, Hyderabad, Sindh

First edition: Jan, 1988.

ٻه اکر

ڪراچي رهائش وارن ڏينهن جڏهن
ڪجهه ڪتابن جو مطالعو شروع ڪيو ته پهرين
ڪيپ منهنجي سامهون حنيف رامي جو ڪتاب
“پنجاب ڪا مقدما” آيو. جڏهن مون اهو ڪتاب
پڙهيو ته ان ٿيل غلط بياني حقيقتن جي ٿوڙ
مروڙ ڏسي، دل خيال پيدا ٿيو ته حنيف رامي ڪي
سندس ڪيل غلط بياني غير حقيقت پسندانه
تجزئي جو جواب ڏيان. پر وري دوستن کان معلوم
ٿيو ته ان ڪتاب جي جواب جناب شڪيل احمد
ضيا صاحب “سنڌ ڪا مقدما” ڪتاب لکيو آهي. ان
خبر پوڻ کان پوءِ مان ان خيال کان ڪجهه قدر
سست ٿي ويس ته جناب شڪيل صاحب رامي
صاحب ڪي ضرور سهڻي طريقي سان جواب ڏنو
هوندو. پر جڏهن شڪيل صاحب جو اهو ڪتاب
منهنجي نظر مان گذريو ته دل کي سخت صدمو
پهتو، ڇاڪاڻ ته اهو ڪتاب حنيف رامي جي ڪتاب
جي جواب گهٽ پر اردو ڳالهائيندڙن جي بي جا
حمايت دفاع وڌيڪ لکيل هو. شڪيل صاحب،
ڪتاب جو نالو ته “سنڌ ڪا مقدما” رکيو هو، پر
اصل اهو ڪتاب “سنڌ جو مقدمو” نه پر “اردو
دان طبقي جو مقدمو” هيو. ان حنيف رامي ڪي
مظلوم قومن خاص ڪري سنڌين مٿان ڪيل
جارحانه حملن جو جواب ته ڏنل ڪونه هيو، پر اردو
ٻولي، يو پي سي پي جي ثقافت کي اجاگر ڪرڻ
 اردو ڳالهائيندڙ گروهه کي بنا ڪنهن شريڪ جي
هن ملڪ جو وارث ڄاڻائڻ جي وڌيڪ ڪوشش ٿيل
هئي. ان صورتحال معلوم ٿيڻ بعد منهنجي اندر
ان ستل جذبي وري ڪر مروڙيو ته مان نه صرف
حنيف رامي کي جواب ڏيان، پر شڪيل صاحب،
جنهن منڍڙي ٻاجهاري نموني سنڌ جو نالو
استعمال ڪري اسان مٿان پنهنجي حاڪميت مڙهڻ

جي ڪوشش ڪئي آهي، ان جو به ڪيس جواب
ڏيان.

ان ئي خيال هيٺ مان پهريان هن ڪتاب /
مقالي رستي حنيف رامي جي ڪتاب "پنجاب ڪا
مقدما" جو تنقيدي جواب ڏئي رهيو آهيان. ان ڪان
پوءِ جلد ئي شڪيل ضياءَ صاحب جي ڪتاب "سنڌ
ڪا مقدما" جو تنقيدي جواب پڻ ڏنو ويندو. ان
سان گڏ هڪ ٻئي ڪتاب"آج ڪا سنڌ" مصنف
محمود مرزا تي پڻ تبصرو ڪيو ويندو. في الحال
هي ڪتاب سڄڻن جي سامهون آهي.

مون ڪي اميد آهي ته هن ڪتاب ۾ مان جن
حقيقتن ڪي اجاگر ڪيو آهي ۾ جنهن نموني اصل
صورتحال ڪي چٽو ڪري چندي چاٽي پيش ڪرڻ
جي ڪوشش ڪئي آهي، سا اسان جي دوست
حنيف رامي جي طبيعت تي بار نه بڻبي. هو حقيقت
پسند بڻجي هن ڪتاب ڪي پنهنجو ذهن صاف ڪرڻ
لاءِ ڪتب آڻڻ جي ڪوشش ڪندو.

حنيف رامي ڪتاب جي مهڙ ۾ شرمسار
ٿيندي لکي ٿو ته "مان هي ڪتاب پنجابين لاءِ لکيو
آهي ۾ اهو لکڻ ته پنجابي ۾ گهرجي ها، پر
افسوس جو پنجابين اڄ پنهنجي ٻولي ڪي ڇڏي ڏنو
آهي. جنهن ڪري مون ڪي مجبورن هي ڪتاب
اردو ۾ لکڻو پوي ٿو." پر حنيف رامي ڪي جواب
ڏيڻ لاءِ مان هي ڪتاب پنهنجي قومي ٻولي سنڌي
۾ لکندي فخر محسوس ڪريان ٿو. ڇو ته منهنجي
سنڌي قوم جي عظيم فرزندن پنهنجي ٻولي ڪي
وقت جي تيز طوفانن مان بچائيندي، ان قابل بڻايو
آهي جو اڄ اسان ڳاٽ فخر ڪان اوچو ڪري پنهنجي

ٻولي سنڌي کي پنهنجي جذبن ۽ امنگن جي اظهار جو وسيلو بنائي رهيا آهيون.

جيتري قدر هن ڪتاب کي جناب حنيف رامي ۽ ان جو ٽولي جي سمجهڻ جو سوال آهي ته اهو اسان جو مسئلو نه پر سندن آهي.

نوٽ: هي ڪتاب جنرل ضياءُ الحق جي مارشل لا هيٺ حڪمراني واري دور ۾ لکيو ۽ ڇپايو ويو. ان وقت ڪابه پريس هن قسم جو مواد ڇاپڻ لاءِ تيار نه هئي. ان ڪري هي ڪتاب هٿ سان لکي مارڪيٽ ۾ آندو ويو. جيڪو وڏي تعداد ۾ هجڻ باوجود ڪجهه ئي ڏينهن اندر وڪرو ٿي ويو. هن ڪتاب کي ان پسمنظر ۾ پڙهڻ ۽ ڏسڻ گهرجي.

رڪ سنڌي

ڪراچي سنڌ،

10 ڊسمبر 1987ع

“پنجاب کا مقدما” تي تنقيدي نظر

محمد حنيف رامي، جيڪو پاڪستان پيپلز پارٽي جي دور ۾ پنجاب جو وزيراعلى (1974ع – 1975ع) رهي چڪو آهي ۽ پنهنجي جارحانه پنجاب پرستي جي خيال کان پوري پاڪستان اندر مشهور ٿي چڪو آهي. ان جو لکيل ڪتاب “پنجاب کا

مقدما" جو پهريون ايڊيشن جولاءِ 1986ع منهنجي آڏو
آهي. سندس لکيل هن ڪتاب تي نه صرف مظلوم
قومن جي عوام پر سندس ئي وطن پنجاب جي
ڪن حقيقت شناس ماڻهن پڻ ناراضگيءَ جو اظهار
ڪيو آهي. رامي صاحب هن ڪتاب ذريعي پنجاب
جي مظلوم قومن مٿان ٿيندڙ يلغار، قبضي ۽ ڦرلٽ
کي پنجاب جو وڪيل بڻجي جائز قرار ڏيڻ جي
ڪوشش ڪئي آهي. رامي صاحب، هن ڪتاب
رستي مظلوم قومن طرفان ٿيندڙ مطالبن کي
ناجائز ۽ هروڀرو جي هاءِ گهوڙا قرار ڏيندي، پنجاب
جي موجوده رويي کي جائز قرار ڏيڻ ۽ حق تي
هجڻ جي لاءِ هڪ ناڪام وڪيل جيان ڪورٽ جو
ٽائيم خراب ڪرڻ لاءِ اجائي دليل بازي ڪئي آهي.
هن پنجاب جي جارحيت جي بچاءَ لاءِ ان کي
قانوني جواز مهيا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.
حنيف رامي هن ڪتاب جي ذريعي اها ڳالهه ثابت
ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي ته مظلوم قومن
جي مسئلن ۽ مشڪلاتن جا ذميوار پنجاب وارا نه
پر اهي اردو ڳالهائيندڙ پڻ آهن، جيڪي 1947ع ۾
هندستان کان پناهگير ٿي هتي پهتا ۽ پوءِ نه صرف
سنڌ جي نوڪرين، زمينن، واپار ۽ صنعت تي قابض
بنجي ويا پر اهي ئي ماڻهو پنجاب جي نوڪرين تي
پڻ حاوي ٿي ويا. ان ڪري پنجابي ان الزام کان آجا
آهن ته هنن ڪو مظلوم قومن جا حق ڦٻايا آهن.
اصل ۾ رامي صاحب پنجاب طرفان ٿيندڙ جارحانه
ڦرلٽ تي پردو وجهڻ لاءِ حد کان وڌيڪ اردو
ڳالهائيندڙن تي ڇوهه ڇنڊڻ جي ڪوشش ڪئي
آهي. اسان ڪڏهن به ان حقيقت کان انڪار ڪونه
ٿا ڪريون ته جڏهن ورهاڱي کان پوءِ اردو
ڳالهائيندڙ هتي پهتا ته هو اصل کان ئي معصوم ۽
فرشتا هئا. حقيقت ۾ ورهاڱي کان پوءِ پهريان

ڀريان سنڌين جو، سنڌ جي مسئلن ۽ مشڪلاتن
تي ڀريون ٽڪراءُ انهن هندستان مان ايندڙن سان
ٿيو، جن سنڌ جي هندن جي ڇڏيل زمينن، صنعتن،
گهرن ۽ واپاري مرڪزن کي لٽ جو مال سمجهي
اچي ان تي پنهنجي حقداري جي دعوى ڪئي. سنڌ
جي معصوم ۽ ابوجهه ماڻهن کي پنهنجي چالاڪي ۽
حرفت سان غلام بنائڻ ۽ انهن جي قومي ڪلچر،
قومي ٻولي، ريتن رسمن ۽ تاريخ کي پنهنجي
جارحانه ارادن سان صفحه هستي تان مٽائڻ جي
ناڪام ڪوشش ڪئي. اسان ان کان اردو ڳالهائندڙ
ٽولي جي سربراهه ۽ اڳوڻي وزيراعظم لياقت علي
خان جا اهي لفظ ڪونه وسريا آهن، جنهن ۾ هن
سنڌي ثقافت تي گند اڇليندي، ان کي اٺن ۽ گڏهه
هڪليندڙ قوم جي تهذيب ۽ ثقافت ڪوٺيو هو.
لياقت علي خان سنڌي ٻولي کي اڇوتن جي ٻولي
قرار ڏئي ان خلاف جهاد کي عين اسلامي اصولن
جي مطابق ڪوٺيو هو. اسان کي اڃا ووٽرن جون
لسٽون سنڌي ۾ ڇپائڻ واري تحريڪ وقت اردو
ڳالهائيندڙ ليڊرن طرفان اسان جي بک هڙتالي
اڳواڻن ۽ ڪارڪنن مٿان رات جي اونداهي ۾ حملا
ڪرائڻ وارا واقعا ۽ حيدرآباد جي بک هڙتالي
ڪئمپن ۾ ويٺلن (قاضي فيض محمد، ڪامريڊ غلام
محمد لغاري ۽ ٻيا) مٿان ڪيل حملا ڪونه وسريا
آهن. اسان کان اڃا 1972ع وارا ٻولي وارا فساد
ڪونه وسريا آهن، جن فسادن وقت شهري علائقن
۾ اسان جي عزتن تي حملا ٿيا هئا. اسان جا ڪونڌر
ڪٺا ويا هئا. اسان جي اڳواڻن جون قبرون ٺهيون
هيون. اسان جي قومي اڳواڻ محترم جي ايم سيد
مٿان بمن سان حملا ٿيا هئا. سنڌي اخبارون ۽
پريسون ساڙيون ويون هيون. اسان کي اڃا سنڌ
الاجي کي ڏنل باهه جا شعلا ڪونه وسريا آهن.

اسان جي دلين تي اڃا اردو جي نفرتون پاليندڙ
شاعر رئيس امروهي جا اهي لفظ اُڪريل آهن ته،
“اردو ڪا جنازه هي ذرا ڌوم سي نڪلي.” جن
لفظن کي اردو پريس اهڙو ته وني ڦهلايو هو جو
سڄي سنڌ باهه جي شعلن جي وچ ۾ سڙڻ شروع
ٿي هئي. اسان کان اڃا 1977ع وارا اهي ڏينهن
ڪونه وسريا آهن، جو پنجاب جي پٺي ٺپرڻ تي
اسان جي اردو ڳالهائيندڙن جمهوريت جي جنازي
ڪڍڻ لاءِ اسان جي شهرن کي باهه جي اوڙاهه ۾
اڇليو هو. اهو سڀ ڪجهه صرف ان ڪري ڪيو هو
جو هڪ ته ملڪ جو سربراهه سنڌي هيو ۾ ٻيو ته
ان مان پنجابي سڳورا ناراض هئا. اسان جي دل
تي اهي گهاو اڃا به گهرا آهن، جيڪي اردو
ڳالهائيندڙن هڪ سنڌي ليڊر ذوالفقار علي ڀٽو جي
موت تي مٺايون ورهائي اسان کي ڏنا هئا.

پر ڇا انهن ڳالهين جي ڪري اسان، پنجاب
جي ناجائز حاڪميت قبول ڪري ويهون. اسان
پنجاب جي ڦرلٽ کي جائز قرار ڏيون. نه بلڪل نه.
اسان پنجاب طرفان ڏنل گهاو ڪنهن به صورت ۾
وساري نه ٿا سگهون. جيڪي اڃا به جاري آهن.
جيڪي اڃا اسان مٿان لڳاتار لڳايا پيا وڃن. ڇا
صرف اردو ڳالهائيندڙن جي ڪري، اسان پنجابين
کي انعامن ۾ ڏنل زمينون معاف ڪري ڇڏيون.
حقيقت هيءَ آهي ته اردو ڳالهائيندڙ اسان جي بي
وقوف دوست هئا، جيڪي هاڻ مس ڪجهه ماٺيپي
۾ آيا آهن، جن مس اڃا هاڻي حقيقتن کي صحيح
نموني سمجهيو آهي. نه ته اڳ ته اهي يار پرائي
چرچ تي پنهنجا گهر جلائڻ لاءِ تيار هئا. اسان سنڌن
ذهنن ۾ آيل تبديلي جو دل جي خلوص سان خير
مقدم ڪريون ٿا. پنجابين ون يونٽ ٽهڻ کان پوءِ

سنڌ کي ڪالونائيز ڪرڻ لاءِ ان مٿان لشڪر ڪشي
شروع ڪئي، جيڪا اڄا به جاري آهي. ماهرن جي
چئي مطابق سنڌ ۾ هر سال 5 لک ڌاريا ماڻهو اچن
ٿا، انهن ۾ 70 سيڪڙو پنجابين جو شامل آهي.
پنجابين نه صرف سنڌ جي زمينن تي قبضو ڪري
اتان سنڌي هارين کي بيدخل ڪري، انهن کي فاقه
ڪشين منجهه مبتلا ڪيو آهي، پر سنڌي ڳوٺن مٿان
بلڊوزر هلائي، انهن کي ميدانن ۾ تبديل ڪيو. اتي
پنهنجا چڪ قائم ڪيا. جيڪي سنڌ جي ڌرتي تي
هڪ بدنما داغ جيان اڄ به جتي ڪٿي موجود آهن.
پنجاب وارن نه صرف اسان کي وفاقي نوڪرين ۾
گهڙڻ نه ڏنو، پر سنڌ جي صوبائي نوڪرين تي پڻ
قابض بنجي ويا. آءِ جي پوليس کان ٽاٽيدار تائين،
گورنر کان وٺي مختيارڪار تائين، اهي اسان جا
حاڪم بنجي ويا. اسان سان اهو سلوڪ ڪيو ويو،
جيڪو يهودين فلسطين جي ماڻهن سان ڪيو. سنڌ
۾ جيڪي به صنعتون لڳيون، پهريون ته انهن جون
پرمٽون غير سنڌين يعني پنجابين ۾ اردو
ڳالهائيندڙن کي مليون، پر ستم ظريفي اها ٿي جو
انهن ۾ ڇڙي مزدوري به سنڌي ماڻهن جو حق
ڪانه رهي. جنهن ڪري سنڌي ماڻهو جيئن پوءِ تيئن
بي روزگار ٿيندا، عمل جي ميدان ۾ پوئتي ڌڪبا،
معاشي بدحالي جو عبرتناڪ نمونو بنجي ويا.
ماهرن جي چئي مطابق ته هن وقت 10 لک سنڌي
ماڻهو بي روزگار آهن. جڏهن ته هتي جي ڪارخانن
۾ ڪم ڪندڙ پنجابي سنڌ مان هر مهيني 81 ڪروڙ
روپيا پنجاب مني آرڊر ڪري موڪلي رهيا آهن.
صرف ڪراچي جي ڪارخانن مان غير سنڌي
سرمائيدار کي 24 ارب روپيا پيداوار ملي رهي
آهي. جڏهن ته ڪراچي ڪسٽم، انڪم ٽيڪس،
سيلز ڊيوٽي ۾ ٻين ٽيڪس مان جيڪا 24 ارب روپيا

پيداوار ٿئي ٿي، سا به اڻ سڌي طرح پنجاب جي
کتب اچي رهي آهي. جڏهن به انهن ظالمانه
قدمن خلاف سنڌي ماڻهن احتجاج ڪيو ته انهن کي
فوجي قوت رستي دٻايو ويو. فوج اسان جي
شهرن، ڳوٺن، تعليمي ادارن تي حملا ۾ هلائون
ڪري اسان کي حق جي جدوجهد کان پري رکڻ
جي ڪوشش ڪئي. اڄ به سنڌي پنجاب جي ان
جبر خلاف جدوجهد ۾ مصروف آهن ۾ ان جي
عيوض اسان جا شهر فوج جي حوالي آهن، ڳوٺن
مٿان بمباري ٿي رهي آهي، وستيون ۾ واهڻ تباهه
ٿي رهيا آهن. ان ڳالهه جي شاهدي لاڪاڻ (قاضي
احمد)، ماڇي ڳوٺ، پنهون خان چانڊيو ڳوٺ
(سڪرنڊ)، برهماڻي ڳوٺ، خيرپور ناٿن شاهه، ٿهيم
ڳوٺ (سانگهڙ)، پنهنجي تباهي ۾ بربادي رستي
ڏيئي رهيا آهن. اڄ به منهنجي ماروئڙن کي زير
ڪرڻ لاءِ سنڌ ۾ مستقل نموني پنون عاقل، جيڪب
آباد، دادو، نواب شاهه ۾ ٻين هنڌن تي ڇانوڻيون
تعمير ڪيون پيون وڃن. ڪڇي جي علائقي ۾
ڏاڙيلن جي نالي تي تاريخ جو بدترين آپريشن ڪيو
پيو وڃي. سنڌ جي سرسبز علائقن جي ماڻهن کي
هميشه لاءِ تباهه ۾ برباد ڪرڻ لاءِ ڪالاباغ ڊيم جهڙا
منصوبا ٺاهي، سنڌ کي بيابان بڻائڻ لاءِ سازشون
ڪيون پيون وڃن. سنڌ جو پاڻي روڪي يزيدي
ڪردار ادا ڪرڻ جا دڙڪا ڏنا پيا وڃن. پوءِ به رامي
صاحب، پنجاب جو نادان وڪيل بڻجي، ان جي بچاءُ
۾ دليل بازي ڪندي، اسان کي پنجاب کي مظلوم
سمجهڻ ۾ ان کي باقي قومن جو دوست سمجهڻ
لاءِ پنهنجي خطابت جي زور رستي مرعوب ڪرڻ
جي ناڪام ڪوشش ڪري رهيو آهي.

هاڻ اچو ته حنيف رامي جي ڪتاب جو جائزو
وٺون. صفحي 29 تي حنيف رامي صاحب لکي ٿو
ته، "پاڪستان ۾ پنجابين فردن فردن ته گهڻي
ترقي ڪئي آهي، پر انهن اها ترقي پنجابي بنجي نه
پر پاڪستاني بڻجي ڪئي آهي. پر اهو به چئي
سگهجي ٿو ته انهن جي انفرادي ترقي جي قيمت
پنجاب کي ادا ڪرڻي پئي آهي. پنجاب جي صوبي ۾
5 ڪروڙ عوام انفرادي طور تي ترقي ڪندڙ مٺ
جيترن پنجابين جي خاطر پاڪستان ٺهڻ کان اڄ
تائين صرف گاريون کاڌيون آهن. پر پنجاب ۾
پنجابي عوام ڪا خاص ترقي نه ڪئي آهي." رامي
صاحب پنجاب ۾ خبر ناهي ته الاءِ ڪهڙي ترقي
چاهي ٿو، جيڪا پنجابين نه ڪئي آهي. پنجابين
ترقي پنجابي بڻجي ڪئي هجي يا پاڪستاني بنجي.
پر اها ڳالهه ڪنهن کان به لڪل ڪونهي ته هنن
ترقي ڪئي آهي. سا به جائز نموني نه پر ناجائز
نموني ٻين جا حق ماري. پلا آخر پنجابين کي
ڪهڙي لوڙ پئي آهي جو هو پنجابي بڻجي ڦرلٽ
ڪن. جڏهن ته هو اها ڦرلٽ پاڪستاني بنجي مزي
سان ڪري سگهن ٿا ۾ هنن مٿان سادي قسم جا
ماڻهو پاڪستان جو لفظ وچ ۾ اچڻ ڪري ڪو الزام
به نه ٿا هڻي سگهن. چو ته ان سان پنجاب جي نه
پر پاڪستان جهڙي پاڪ ملڪ جي مخالفت ٿي
پوندي ۾ پوءِ چوڌاري ويچارن سادن ۾ اٻوجهن مٿان
ملڪ دشمني ۾ ان سان گڏ اسلام دشمني جهڙا
ٿهيل ٺڪيل الزام عائد ٿيڻ شروع ٿيندا. اها ئي ته
پنجاب جي چالاڪي رهي آهي، جو هو سڌو سنئون
پنجابي بنجي ڪمزور قومن جو استحصال نه ٿو
ڪري، پر اهو سڀ ڪجهه پاڪستان جي نالي ۾
ڪري ٿو. اسان ته مظلوم قومن جا ماڻهو ان کي
صلاح ڏينداسين ته خدا جي واسطي، هو پاڪستاني

بنجي نه پر پنجابي بنجي اسان تي حڪومت ڪري ۽ اجا به ترقي جا اوچا معيار ماڻي.

حنيف رامي چوي ٿو ته چند پنجابين جي انفرادي ترقي کي سڄي پنجاب جي تقري ڪوٺي ان کي نندڻ نه گهرجي. پلا حنيف رامي صاحب کي اهڙو ڪوڙ گهڙيندي ٿورو به شرم نه آيو جو ڪيس خبر هجي ته آخر اسان مظلوم قومن جا ماڻهو سمنڊ جي تري ۾ تو ڪونه ٿا رهون، جو حنيف رامي جي ان ڪوڙي زٽ کي قبول ڪري، سڄي پنجاب کي ان ڦرلٽ کان آجو قرار ڏئي، صرف چند چوڌرين ۽ جرنيلن کي ان جو ذميوار بڻايون. پنجاب پاڪستان ٺهڻ کان اڳ چا هيو ۽ هاڻ چا آهي، اهو هرڪو ڄاڻي ٿو. پلا جيڪڏهن پنجابين کي موجوده نظام مان فائدو نه هجي ۽ مال غنيمت ميڙڻ جا موقعا نصيب نه ٿين ته آخر هو اسان مظلوم قومن طرفان سندن چند جرنيلن ۽ چوڌرين خلاف ٿيندڙ جدوجهد ۽ مخالفت کي پنهنجي خلاف چو ٿا سمجهن ۽ ان لاءِ پنهنجي آقائن کان اڳ چو ٿا ميدان ۾ لهي اچن. پنجاب ۾ مظلوم قومن جا حق گهرندڙ اڳواڻن خلاف جلوس ڪڍندڙ، انهن جا پتلا جلائيندڙ، انهن تي ڪفر جون فتوائون صادر ڪندڙ، انهن کي ڦاسي ڏيڻ جا مطالبا ڪندڙ چا صرف چند چوڌري ۽ فوجي جرنيل هوندا آهن. بلڪل نه! انهن سان اتان جو عوام، دانشور، سياستدان ۽ صحافي گڏ هوندا آهن. ان ڪري اسان انهن کي سندن فوجي جرنيلن ۽ چوڌرين سان ان ڦرلٽ واري عمل ۾ هڪجيترو ڏوهي قرار ڏئي سگهون ٿا.

حنيف رامي صاحب پنجابين جي پاڪستان سان محبت ۽ پيار جو ذڪر ڪندي صفحي 29 ۾

30 تي لکي ٿو ته، "پنجابين پاڪستاني قوميت جي
تصور ۽ پنهنجي پنجابيت جي حقيقت کي ان حد
تائين جذب ڪري ڇڏيو، جو پنجابي ڇورائڻ ۽ ان
نسبت سان سڃاڻجڻ، انهن لاءِ ڪابه فخر جي
ڳالهه ڪانه رهي." سندس چوڻ آهي ته "پنجابين
پنهنجو قومي تشخص پاڪستان سان ڳنڍي ڇڏيو ۽
پاڪستان ۽ پنجاب هڪ ڳالهه ٿي ويا." رامي
صاحب لاءِ عرض آهي ته هتان جي ٻين مظلوم
قومن جي پيٽ ۾ پنجابين پنهنجو قومي تشخص ان
ڪري پاڪستان تان واري ڇڏيو جو پاڪستان
پنجابين جي جارحانه مفادن جو تحفظ پيو ڪري.
ان ڪري هنن کي ڪهڙي لوڙ هئي جو ان سٽيي
تصور ۽ منو ڪير ڏيندڙ نام نهاد نظرياتي ملڪ کي
ڇڏي هو ڪنهن ٻئي نموني سان مظلوم قومن جو
استحصال ڪرڻ شروع ڪن. پاڪستان پنجابي
جاگيردارن، سرمائيدارن ۽ پارت جي مسلم
سرمائيدارن ۽ بيروڪريٽن پنهنجي مفادن کي
تحفظ ڏيڻ ۽ هتان جي سرسبز علائقن کي پنهنجي
استحصال جو شڪار بڻائڻ لاءِ پنجوڙ وانگر جوڙيو
هو. ان ڪري هو ان ذريعي مظلوم قومن جي
عوام کي وڏيڪ عرصي تائين بيوقوف بڻائي پئي
سگهيا. جڏهن ته پنجابي بنجي سڏو سنئون ڦرلٽ
ڪرڻ سان مظلوم قومن جو عوام جلد ان کي
محسوس ڪري وٺي ها. ان ڪري ئي پنجابين
صرف پنهنجي مفادن خاطر پنهنجي قومي تشخص
کي تباهه ۽ برباد ڪري ڇڏيو. اهو نه انهن ڪنهن
تي ٿورو ڪيو ۽ نه وري انهن کي ڪنهن ايئن ڪرڻ
تي مجبور ڪيو. جڏهن ته پنجاب جي پيٽ ۾ ٻين
مظلوم قومن کي پنهنجي قومي تشخص تان هٿ
ڪڻڻ لاءِ جبرن مجبور ڪيو ويو. جيئن سنڌي قوم
جي ٻولي کي قومي ٻولي جو درجو نه ڏيڻ، ان

مٿان اردو کي زوري مڙهڻ، بلوچستان ۽ سرحد
(پختون) جي ٻولين کي جائز مقام نه ڏيڻ وغيره.

عجيب دليلن ۽ عجيب منطق تي ٻڌل هن
ڪتاب جي صفحي 31 تي حنيف رامي لکي ٿو ته،
"جڏهن پنجابين، فوج، سول ملازمتن، معيشت،
صحافت ۽ تعليم جي ميدان ۾ نمايان حيثيت حاصل
ڪئي ته ٻين ان کي پنجاب جي موقعي پرستي،
جارحيت ۽ استحصال قرار ڏنو." هاڻي سوال ٿو
اٿي ته ڇا پنجابين فوج، سول ملازمتن يا ٻين هنڌن
تي نمايان حيثيت جائز نموني حاصل ڪئي يا
پنهنجي طاقت، چالاڪي ۽ چالبازي سان حاصل
ڪئي. هنن مقامي ماڻهن جي جن به وسيلن تي
قبضو ڪيو، اتي اهل مقامي ماڻهن کي نظرانداز
ڪري پنهنجي ماڻهن کي ورسائڻ شروع ڪيو. هنن
ڪوشش اها ئي ڪئي ته انهن ادارن ۾ مقامي
ماڻهو شامل ٿي نه سگهن. جيڪڏهن سنڌ ۾ لڳندڙ
ڪارخانن جا مالڪ پنجابي هئا ته هنن مئنيجرـ ۽ پيو
عملو به پنجاب مان گهرائي رکيو. هنن کي انهن
ڪارخانن ۾ مزدوري ڪرڻ لاءِ به سنڌ جا ماڻهو
اهل نظر نه آيا. جتي وري اسان جو رامي صاحب،
پنجابي هاري ۽ مزدور کي ان استحصال ۽ ڦرلٽ
کان ڌار ڪري صرف پنجابي چوڌرين ۽ سرمائيدار
کي ان جو ذميوار قرار ڏئي ٿو. اتي ڪيس هڪ
ڳالهه نظر نه ٿي اچي ته جي اهو پنجابي هاري ۽
مزدور پنهنجي ديس پنجاب ۾ پنهنجي چوڌري يا
سرمائيدار جو ڪيڏو به ڇو نه ستايل هجي ۽ اتي
مظلوم هجي، پر جڏهن هو سنڌ ۾ پهچي ٿو ته
هتان جي مقامي هاري ۽ مزدور کان اتم ۽ اعلى
ٿي وڃي ٿو. هو پاڻ کي حاڪم ۽ برهمڻ ۽ هتان
جي پورهيت کي محڪوم ۽ اڇوت سمجهڻ شروع

ڪري ٿو. ان لاءِ اهو ئي مثال ڪافي آهي ته جڏهن
پنجاب جي چوڌرين ۾ رٽائرڊ فوجين کي سنڌ ۾
زمينون ڏنيون ويون ته انهن پنجاب مان هاري آڻي،
انهن کي آباد ڪرڻ شروع ڪيو ۾ هتان جي مقامي
هارين کي بي دخل ڪيو ويو. ان وقت سنڌ جي
مقامي هارين جڏهن ان خلاف احتجاج ڪيو ته
ڪيس پنجابي چوڌري کان اڳ پنجابي هاري جي
لئين ۾ ڏکن سان منهن ڏيڻو پيو. پنجابي هاري
پهنجي چوڌري جي ملڪيت کي بچائڻ وقت چڙو ان
ملڪيت جو چوڪيدار نه هيو، پر هو مالڪ هيو ۾ ان
ڦرلت ڪسجي وچڻ سان سندس مفادن کي به
ڇيهو رسي پيو. ان ڪري پنجابي هاري جو سنڌ ۾
اچڻ کان پوءِ ڪردار ظالم ۾ ڦورو وارو ٿي ويو.
اهو ساڳيو نمونو هتي لڳندڙ ڪارخانن ۾ پنجابي
مزدورن جو به رهيو. هنن حق گهرندڙ سنڌي
مزدورن کي نه صرف پنهنجي حقن کان محروم
ڪرڻ لاءِ مزدوري تي قبضو ڪري پنهنجي
سرمائيدار جو ساٿ ڏنو. پر ان کان وڌيڪ ان
پنهنجي سرمائيدار جي چوڪيداري جا فرائض پڻ
سرانجام ڏنا. ڪارخانن جي ٻاهران نوڪرين لاءِ
ٻاڪاريندڙ سنڌين مٿان پنجابي سرمائيدار کان اڳ
انهن مزدورن ئي حملا ڪيا. ان ڪري ئي هنن کي
پنهنجي مفادن تحت هڪ سنڌي مزدور کان وڌيڪ
پنهنجو هم قوم پنجابي سرمائيدار هڏڏوڪي ۾
همدرد نظر آيو. ان وقت ڦرلت جي مفادن تحت
سندس طبقاتي دشمني نه صرف ويندي رهي، پر
اها پنهنجي سرمائيدار سان اٽوٽ دوستي ۾ تبديل
ٿي وئي.

حنيف رامي، فوج ۾ پنجاب جي اڪثريت تي
ڳالهائيندي صفحي نمبر 32 تي لکي ٿو ته، “فوج ۾

اڇڻ جا دروازا چئني صوبن جي ماڻهن لاءِ هڪ
جهڙا کليل هئا، پر سنڌين ۽ بلوچن خود ان ڏانهن
توجهه ڪونه ڏنو.” يعني رامي صاحب جي چئي
مطابق ته ان ۾ پنجاب جو ڪوبه قصور ڪونه هو.
هتي عجيب نموني رامي صاحب پنهنجو بچاءُ ڪرڻ
گهريو آهي. جڏهن پاڪستان ٺهيو ته ان کان پوءِ
فوج ۾ چئني صوبن جي ماڻهن کي اڇڻ تي نه
صرف آماده نه ڪيو ويو پر جيڪي آيا يا اڇڻ گهرن
پيا، انهن کي به بددل ڪري فوج کان پري رکڻ جي
ڪوشش ڪئي وئي. جيئن بنگالين لاءِ فوج جي اهم
نمائندي ۽ پاڪستان جي صدر جنرل ايوب خان چيو
ته “اهي (بنگالي) فوج لاءِ ان ڪري نا اهل آهن، جو
هڪ ته هنن جا قد ننڍا آهن ۽ ٻيو ته هنن جون
ڇاتيون ويڪريون ناهن.” حقيقت ته هيءَ آهي ته
ماڻهن جا قد ڪاٺ ڪونه ڪڇبا آهن، پر ماڻهن جي
مڙسي ڏسبي آهي. پر هتي ابتو قانون رائج آهي،
مڙسي بدران قد ماپيا وڃن ٿا. جڏهن ته انهن ئي
ڪارڙن ۽ ڏٻرن بنگالين پنجابي فوج جي شهتير
جوانن کي گوڏا کوڙايا. سنڌين لاءِ وري اهو مشهور
ڪيو ويو ته هو بزدل ۽ ڊڄڻا آهن ۽ وڙهڻ ڪونه ٿا
ڄاڻن. اصل ۾ اهو مفروضو ان وقت انگريزن
سنڌين تي نفسياتي طور مڙهڻ شروع ڪيو، جڏهن
هتان جي حرن ۽ هيمون ڪالاڻي جهڙن حريت
پسندن انگريز سامراج جي نڪ ۾ دم ڪري ڇڏيو.
انگريزن ههڙي جنگجو ۽ آزادي پسند قوم، جنهن
کي زير ڪرڻ لاءِ برصغير ۾ پهريون دفعو مارشل لا
سنڌ ۾ لڳائي وئي. ان قوم کي فوج کان پري رکڻ
لاءِ اهڙا مفروضا گهڙي مشهور ڪيا.

فوج جا اعلیٰ عهديدار پنجابي هجڻ ڪري،
هنن اها ڪوشش ڪئي ته هن اداري ۾ مظلوم

قومن جا فرد داخل ٿي نه سگهن. هنن چاڙهي واٽي
فوج ۾ شامل ٿيڻ جا معيار اهڙا مقرر ڪيا جو
بنگالي، سنڌي ۽ بلوچ انهن ۾معيارن آڏو خود بخود
ان فٽ ٿي ويا. پر جيڪي چند فرد انهن معيارن تي
پورو لهڻ کان پوءِ فوج ۾ داخل ٿيا، انهن سان طرح
طرح جون تعديون ڪيون ويون. انهن جي هرهنڌ
حوصلي شڪني ڪئي وئي. اسان جي اعلى تعليم
يافته ماڻهن کي نيچ عهدن تي رکيو ويو. هڪ
گريجوئيٽ سنڌي جوان کي هڪ اڻ پڙهيل پنجابي
جهڙو به نه سمجهيو ويو. جڏهن ته پنجاب مان
پرتي ٿيلن کي تعليمي قابليت جي بنياد تي سئيون
سئيون پوسٽون مليون. ان ڪري اسان جا پڙهيل
لکيل نوجوان ان کي پنهنجي بي عزتي سمجهي،
پاڻ سان ڪليل ناانصافي سمجهي، ان قسم جي
اداري کان پاسو ڪرڻ لڳا.

حڪومت سنڌين کي فوج کان پري رکڻ لاءِ
پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ انگريزن جي نقش قدم تي
هلندي، سنڌ ريجمنٽ ٺاهڻ کان انڪار ڪيو.
جيڪڏهن حڪومت پنهنجي ارادن ۾ مخلص هجي ها
ته سنڌ ريجمنٽ ٺاهي، ان تحت سنڌين کي فوج ۾
اچڻ تي آماده ڪري ها. جيڪڏهن سنڌ ريجمنٽ
ٺاهي، ان جا هيڊڪوارٽر سنڌ ۾ ٺاهي ۽ ان جا وڏا
آفيسر سنڌي مقرر ڪري ڪم هلايو وڃي ها ته
ڪوبه سبب ڪونه هيو جو سنڌي ماڻهو فوج کان
پري رهي سگهن ها. پر ايئن نه ڪرڻ حڪومت جي
ڏگهي حڪمت عملي جو حصو هو. پاڪستان ٺهڻ
کان پوءِ پنجاب جي غير آباد علائقن مان فوجي
پرتي جو قانون ٺاهيو ويو. پر اهو ساڳيو قانون سنڌ
جي غير آباد علائقن جهڙوڪ: ٿر، ڪاڇي ۽
ڪوهستان سان لاڳو نه ڪيو ويو. وري جڏهن

موجوده مارشل لا جي دور ۾ نام نهاد سنڌ ريجمنٽ ٺاهي وئي ته نه صرف ان جا سربراهه پنجابي ۾ پٺاڻ مقرر ڪيا ويا، پر ان ۾ سنڌي ڀرتي ڪرڻ بدران پنجاب ريجمنٽ جا ڪجهه حصا ڇني ان ۾ ملائي، ان کي سنڌ ريجمنٽ جو نالو ڏنو ويو. اهڙي طرح سنڌين کي بي وقوف بڻائڻ جي ڪوشش ڪئي وئي. جيڪڏهن سنڌ ريجمنٽ ۾ سنڌ مان ڪا ڀرتي ٿي ته به انهن پنجابين ۾ ٻين غير سنڌين جي ڪئي وئي، جيڪي ٻين صوبن مان اچي سنڌ ۾ آباد ٿيا هئا ۾ سنڌ جا ڪوڙا ڊوميسائيل ٺهرائي، سنڌ جي شهري بنجي ويا هئا.

رامي صاحب، سنڌين جو فوج ۾ سول ملازمتن کان پري رهڻ لاءِ هڪ ٺهيل ٺڪيل جواز پيش ڪندي صفحي 33 تي لکي ٿو ته، "جيڪڏهن ڪنهن سنڌي مسلمان جي بدلي پنهنجي ڳوٺ کان ٻئي ڳوٺ تائين ٿي ويندي هئي ته ان جي گهر ۾ باقاعدي ڪهرام مچي ويندو هو ۾ سمجهيو ويندو هو ته هو پرديس وڃي رهيو آهي. سنڌي عقيدي جي حد تائين قائل هيا ته دريا کي پار ڪرڻ ۾ سمنڊ جو سفر اختيار ڪرڻ انهن لاءِ مبارڪ ثابت نه ٿيندو." واهه رامي صاحب، واهه! اوهان جي دانائي جو ڇيهه. جنهن قوم جا ٻيڙا ۾ غوراب اڄ کان 5 هزار سال اڳ سنڌو تهذيب واري دور ۾ وڃي عراق ۾ مصر پهتا، جنهن قوم جو صدين کان واپار ئي درياهي ۾ سامونڊي رستن ذريعي دنيا جي ڏورانهن ڏيهن سان هلندڙ هو، جنهن قوم جا سنڌ ورڪي سمنڊ لتاڙي، يورپي قومن جي عروج ۾ اچڻ کان اڳ سڄي دنيا جي واپار تي قابض هئا، جتان جي ماڻهن جو اڄ به دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ واپار هلندڙ آهي، سي پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ

نظريه پاڪستان جي هڪ شوڪاري سان رات وچ اهڙا بدلجي ويا جو هنن لاءِ درياهه سمنڊ جو منهن ڏسڻ به مڪروهه ٿي ويو. اسان رامي صاحب کي اهڙي رڪارڊ قائم ڪندڙ دانائي تي مبارڪ ڏيون ٿا.

اسان جي سنڌي ٻوليءَ اڄ به لفظ ميربحر ان ڳالهه جو شاهد آهي ته سنڌ جا ماڻهو بحر يعني سمنڊ جا مير هئا، ان جا بي تاج بادشاهه هئا. شاهه لطيف جو سر ساموندي هڪ خواب يا هوائي افسانو ڪونه آهي. جيڪو شاهه صاحب سمنڊ ڏسڻ بغير ان ڪان سوين ميل پري ويهي لکيو هجي. شاهه لطيف پنهنجي رسالي جن ناکئن کي، جن مهاڻن کي ڳايو آهي، جن جهازين جو اوسيئڙو ڪندڙ ونين کي ڳايو آهي، سي چا اسان رامي صاحب جي ديس پنجاب مان هاءِ جيڪ ڪري هتي آندا هئا. جيڪو الزام حنيف رامي صاحب، اسان سنڌين تي مڙهيو آهي، جيڪڏهن اهو پنهنجي پنجاب تي مڙهي ها، جنهن جي سرحد سمنڊ جي سيڪ ڪان به آجي آهي ته ڪجهه نه ڪجهه حقيقت کي ويجهو لڳي ها.

ڪتاب “پنجاب ڪا مقدما”جي صفحي 33 تي حنيف رامي صاحب، سنڌي ماڻهن کي ڪم چور، سست، ڪاهل جاهل ڄاڻائيندي، پنجابين جي ثنا جا گيت ڳائيندي، پنهنجي دل کي بهلائڻ لاءِ پنهنجي دل جي چور کي ڪوڙي تسلي ڏيڻ لاءِ لکي ٿو ته، “پنجابين هر ميدان ترقي ان لاءِ ڪئي جو هو هر جڳهه تي رزق ڪمائڻ لاءِ تيار، مشڪل کان مشڪل ڪم ڪرڻ لاءِ تيار هر طرح جي ڏکئي هنڌ تي هر ڪم آڏو ايندڙ مشڪلاتن سان

منهن ڏيندڙ هئا. پنجابين نه صرف پنهنجي صوبي ۾ زراعت کي ترقي ڏني، پر سنڌ ۾ بلوچستان ۾ وڃي اتي جي ڪنوارن ڪيتن ۾ هر جوٽيا.”

حنيف رامي جي تاريخ سان بيهودي مذاق ڏسو، جو جنهن قوم ان وقت اناج پوکڻ جي شروعات ڪئي، جڏهن اجا دنيا ۾ پوکي رهي جو ڪم انسان جي تصور ۾ به نه هو. جنهن وقت اجا ٻيون قومون ترقي جي ٻالڪپڻ ۾ هيون ته ان وقت سنڌ جي ماڻهن اج کان 5 هزار سال پهريان هتي اناج اپائڻ شروع ڪيا. ڦيٿي جي ايجاد ڪئي، هر ٺاهيا، ڊڳن ۾ گهوڙن کان ٻنين کيڙڻ جو ڪم ورتو. دنيا کي پهريون پيرو ڪپهه کان متعارف ڪرايو. سي سنڌي اوچتو اهڙا نڪما ۾ سست ٿي ويا جو اسان جي پاڙيسرين کي اسان تي رحم اچي ويو ۾ هنن هتي اچي، اسان جي اجڙيل ڪيتن کي آباد ڪري اسان کي فاقاڪشين کان بچايو. شايد حنيف رامي يا تاريخ جو مطالعو نه ڪيو آهي، يا ڄاڻي واڻي حقيقتن کي مسخ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. اسان رامي صاحب کي عرض ڪنداسين ته قبلا هن وقت علم، ادب، سائنسي ۾ تاريخي ڄاڻ جو ڦهلاءُ ايترو ته وسيع ٿي چڪو آهي جو ڪوبه ماڻهو ڪيڏي به ڪوشش ڪندي، حقيقتن کي ٽوڙي مروڙي نه ٿو سگهي.

هر ماڻهو ڄاڻي ٿو ته سنڌ هڪ زرعي ملڪ آهي ۾ هتان جي ماڻهن جو گذر معاش گهڻو ڪري زراعت تي آهي. هتان جا ماڻهو هزارين سالن کان سنڌ کي زرعي ميدان ۾ اڳيرو رکندا آيا آهن. هتي ڪڏهن به اناج جو ڏڪر ڪونه پيو آهي. هتي جي ماڻهن مشيني دور کان گهڻو اڳ سنڌو درياهه مان

نهرون ۾ واهه کوٽي فصل کيا ۾ جتي واهن رستي
پاڻي پهچي نه ٿي سگهيو، جيئن کوهستان ۾ ٿر
وارن علائقن ۾ ته اتي برسات جو پاڻي تلائن ۾ گڏ
ڪري، ان رستي اتي جي زمينن کي به پوک لائق
بنايو ويو. اڄ به سنڌ ڌرتي جي سيني تي لهرائيندڙ
فصل اسان جي محنت ڪش سنڌي هارين جي
ساک کي چار چنڊ لڳايو بيٺا آهن. اهڙن جفاڪش ۽
محنتي ماڻهن کي حنيف رامي جي هڪ ئي فتوى
ڪاهل، سست ۽ نڪمو بنائي نه ٿي سگهي. حنيف
رامي جو اسان مٿان ٺورو ٺڦڻ ته جيڪڏهن سنڌ ۾
ان جا گرائين نه اچن ها ته اصل سنڌ پڙيانگ لڳي
پئي هجي ها. هتي ڪنگ پيا اڏامن ها، سنڌ جا پٽ
جيڪي هاڻي سدا ساوا آهن، اتي واري پئي اڏامي
ها. سنڌ جا ماڻهو اهڙي حال کي وڃي رسن ها جو
گهر گهاٽ ڇڏي وڃي وڻن تي آکيرا ناهي رهن ها.
اسان کي حنيف رامي جي اها مذاق ڪيڏي نه
بيهودي لڳي ٿي. حنيف رامي ۽ سندس گرائين جا
جيڪي اسان تي احسان آهن، سي پلا اسان ڪيئن
ٿا وساري سگهون. رامي صاحب ۽ ان جي هم قوم
جا اڃا پيا احسان ڪهڙا ڳائجن جو جڏهن اڃا
سندس قوم جا ماڻهو نظرئي پاڪستان ۽ اخوت
اسلامي تحت هتي ڪونه پهتا هئا ته سنڌ ۾ ايڏو ته
سڪر ۽ خوشحالي هئي، سنڌي ماڻهو ايترا ته
مالوند ۽ پاڳوان هئا جو کير مکڻ به ڪونه وڪڻندا
هئا ۽ ان کي وڪڻڻ پنهنجي لاءِ عيب سمجهندا هئا.
پر جڏهن هي اسان جا مسلمان پائر ۽ پاڪستاني
هم شريڪ اسان کي ترقي ڪرائڻ لاءِ هتي پهتا ته
سنڌي ماڻهو ايترو ته معاشي طور تي بدحال ٿي
ويا، جو نه صرف هنن کير مکڻ وڪڻڻ شروع ڪيو
پر آخر ۾ انهن جا معصوم ٻچا پنهنجي پيٽ جي باهه
جهڪي ڪرڻ لاءِ نٽهڻ اُس ۾ پاڻي وڪڻڻ تي مجبور

ٿي پيا. اڄ به اوهان ڪراچي کان نيشنل هاءِ وي رستي سکر طرف سفر ڪندا ته بسن تي سنڌي قوم جا ٻچا جيڪي اسڪول ۾ هجڻ گهرجن، سي پاٽي وڪڻندي نظر ايندا. اهي سڀ احسان، پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ اسان تي اسان جي رامي صاحب جي هم قوم بهادرن ۾ جيالن جا ٿيل آهن.

سنڌي هاري جو پوئتي پوڻ جو اصل سبب جاچجي ته جيڪڏهن سنڌ ۾ اهي سڀ سهوليتون حڪومت سنڌي هارين کي مهيا ڪري ها، جيڪي پنجاب ۾ مهيا ڪيون ويون ته پوءِ سنڌي هاريءَ سان پنجابي هاري جي پيٽا ڪري سگهجي پئي. سڀي جديد مشينري، سٺا ٻج، پاڻ ۾ ٻئي سهوليتون يعني ٻنين سنوارڻ لاءِ قرض ڏنا ويا پنجاب ۾ ۾ هيڏانهن سنڌي هاري کي مليل پنج ايڪڙ به ڪوڙن ڪليمن رستي، فوجين کي انعامن رستي ڏئي اتان بيدخل ڪيو ويو. جيڪا ٿوري گهڻي زمين سنڌي هارين وٽ بچي، سا به گهٽو ڪري سم جي سٽيل يا بيراج جي ايراضين کان پري هئڻ ڪري ۾ جديد مشينري، سٺن ٻجن، پاڻ ۾ زرعي زمينن جي سڌاري لاءِ قرض نه ملڻ ڪري سٺي فصل اپائڻ کان وانجهي رهجي وئي. جڏهن ته سنڌ ۾ آيل چوڌرين سان جيڪي پنجابي هاري آيا، انهن کي نه صرف بيراج واريون زمينون مليون پر ڪين مٿيون سڀ سهوليتون پڻ نصيب ٿيون. انهيءُ ڪري انهن طرفان پوکيل فصلن جي سٺي ٿيڻ ۾ سندن محنت جو ڪرشمو گهٽ پر سرڪاري ٽيڪي جو ڪرشمو وڌيڪ رهيو. پلا اهو ڪٿان جو دليل آهي ته جيڪڏهن پنجابي هارين هتان جي زمينن کي سرڪاري مدد سان پنهنجي فائدن لاءِ آباد ڪيو ته اسان انهن جي ان قبضي کي جائز سمجهون ۾

سندن هم قوم جي ناجائز حاڪميت قبول ڪري وهون. سنڌ جي هر شيءُ جا مالڪ بنا ڪنهن شريڪ جي سنڌي ماڻهو آهن. ڇا برصغير جي ماڻهن انگريزن جي لڳايل ملين، جديد مشينن، رستن، ريلن ۽ ٻين ايجادن کان مرعوب ٿي، انهن جي حاڪميت تسليم ڪئي. جي نه ته پوءِ اهو دليل ڏئي، اسان مٿان رامي صاحب، پنهنجي حاڪميت ڇو مڙهڻ گهري ٿو. اڄ ڪالهه عرب ملڪن ۾ اڏاوتي ڪم ڪندڙ پاڪستانين جي محنت جي بنياد تي عرب حاڪميت قبول ڪندا ۽ انهن کي پنهنجي ڌرتي مٿان ان بنياد تي دعوى داخل ڪرڻ جي اجازت ڏيندا ته انهن عرب ملڪن جي ترقي ۾ اجرت تي حصو ورتو آهي. جي نه ته پوءِ سنڌ لاءِ اهڙا دليل ڏئي، سنڌ مٿان پنهنجي قبضي کي جائز قرار ڏيندڙ رامي صاحب جي دليل کي سندس ذهن جو فتور قرار ڏئي سگهجي ٿو.

حنيف رامي صاحب پنهنجي ڪتاب “پنجاب ڪا مقدما” جي صفحي 40 ۽ 41 تي تاريخ جي مها ڄاڻو جيان بنا ڪنهن حوالي يا سند ڏيڻ جي فرمائي ٿو ته، “سنڌو ماٿري جي 5 هزار سال پراڻي سڀيتا جا وارث (فقط) پنجابي آهن.” جڏهن ته تاريخ جي ٿوري به ڄاڻ رکندڙ ماڻهو ان ڳالهه کان بخوبي واقف آهي ته ان وقت يعني اڄ کان 5 هزار سال اڳ هن ڌرتي جي خطي تي نه پنجاب هيو ۽ نه وري پنجابي قوم. اصل ۾ هي سڄي سنڌو ماٿري جو خطو ۽ سنڌو تهذيب سنڌي ماڻهن جي نالي سان سڃاڻپ رکندي هئي. اصل ۾ پنجابي سڃاڻپ فارسي حملن ۽ قبضي کان پوءِ جي پيداوار آهي. پنجاب جو فارسي نالو “پنجاب” جنهن جو مطلب پنجن درياهن وارو خطو فارسي قبضي واري دور ۾

سڃاڻپ هيٺ آيو. دنيا جا سڀ تاريخ جا ماهر، قديم
آثارن جا ڄاڻو ان ڳالهه تي متفق آهن ته برصغير ۾
جيڪا 5 هزار سال اڳ تهذيب اُسري ۽ نسري ان
جا خالق سنڌو ماٿري جا رهواسي يعني سنڌي هئا.
موجوده پنجاب جو هي خطو به سنڌو ماٿري جي
حصو هيو. ان تهذيب جو مرڪز موهن جو دڙو هيو.
هڙاپا پنجاب مان مليل قديم آثار پڻ ان مها تهذيب
جا ڇڙيل نشان آهن. سنڌو تهذيب پنهنجو ڏاڪو نه
صرف موجوده سنڌ پر اڄ جي پاڪستان کان به
وڏي ايراضي تي ڄمايو. رامي صاحب ڏاڍي منهن
جي پڪائي سان تاريخي حقيقتن سان هٿ چراند
ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي، ان سڄي تهذيب جو
وارث پنجابين کي بنايو آهي. چوندا آهن ته هڪ
بيوقوف ماڻهو جيڪڏهن هڪ حجت اٿاري ته دنيا جا
سو ڏاها به ان کي ان جو جواب نه ٿا ڏئي سگهن.
سو جيڪڏهن سڄي دنيا جا ماهر سائنسي
تحقيقات جي بنياد تي موجوده پاڪستان جي خطي
۾ اسرندڙ تهذيب کي سنڌو ماٿر جي سپيتا ۽
سنڌي ماڻهن جي محنتن جو ثمر ڄاڻائين ٿا ته هاڻي
حنيف رامي جي ان حجت جو ڪير جواب ڏئي.
پنهنجي قوم کي هروڀرو ٿوم مان زعفران بنائڻ لاءِ
ڪل جهڙيون دعوائون ڪرڻ واري حنيف رامي
صاحب کي ڪير سمجهائي ته سائين جنهن پنجاب
جي اوهان ڳالهه ڪريو ٿا سو هن وقت گنگا ۽ جمنا
طرف آهي. هي خطو ته ان وقت سنڌو ماٿري هيو.
جيڪڏهن اهڙي دعوى ڪو تاريخ جو عالم ڪري ها
ته دنيا جي مڙني مجيل عالمن کي هڪ پاسي
ڪري به ان تي غور ويچار ڪجي ها پر هڪ احمق
ماڻهو کي دليل سان ڪهڙو ڪم. حنيف رامي
صرف ان ڳالهه تي بس نه ڪئي آهي پر ڪمال بي
حيائي جو مظاهرو ڪندي، هندن جي ديوتا شو کي

به پنجابي ڪوٺيندي دير ڪانه ڪئي آهي. صفحي 41 تي ان لاءِ عجيب دليل ڏنا اٿس ته شو ۽ ڏڱو ان ڳالهه جا شاهد آهن ته شو پنجابي هيو. ڇو جو پنجابين ۽ ڏڱن جو تعلق صدين کان هلندو اچي. هو پاڻ ئي چوي ٿو ته ان لاءِ ئي اڄ تائين ٻين صوبن جا ماڻهو پنجابين کي ڏڱا چوندا آهن. (ص: 41) حنيف رامي پنجابين کي ڏڱو چئي يا ٻيو ڪجهه پر شو ديوتا پنجاب جي ڌرتي تي جنم ڪونه ورتو. اها هڪ تاريخي حقيقت آهي. ان کي ڪير به پنهنجن مفادن تحت بدلائي نه ٿو سگهي.

حنيف رامي صاحب ڪتاب جي صفحي 53 تي لکي ٿو ته، "فوجي حڪومتن ۽ نوڪر شاهي جي طرفان ننڍن صوبن سان زيادتيون ٿيون آهن ته ان ۾ پنجاب جي عوام جو ڪوبه عمل دخل نه آهي. فوجي حڪومتن ۽ پنجابي نوڪر شاهي جيڪو ڪجهه ٻين صوبن سان ظلم ڪيو آهي، اهوئي ظلم 19، 20 جي حساب سان پنجاب سان به ڪيو آهي. پنجابي نوڪرشاهي کي ئي وٺو، اها سنڌ، سرحد ۽ بلوچستان ۾ ان قدر بي شرمي سان ظلم، تشدد ۽ استحصال نه ٿي ڪري، جنهن طريقي سان پنجاب ۾ ڪري ٿي. ننڍن صوبن کي گهرجي ته هو فوج ۽ نوڪر شاهي کي پنجاب جو نمائندو تصور نه ڪن." رامي صاحب پنجاب جي عوام کي بي قصور ڄاڻائڻ لاءِ جيترا هن ڪتاب ۾ دليل ڏنا آهن. سي جيڪڏهن ڳڻجن ته جيڪر ايترا دليل گهڙڻ تي رامي صاحب کي ايوارڊ ۽ مبارڪ ڏيڻي پئجي وڃي. فوجي حڪومتن جي سهاري ئي پنجاب جي عوام ترقي ڪئي آهي. جيڪا ڳالهه هر ٿوري گهڻي سمجهه رکندڙ ماڻهو به سمجهي سگهي ٿو. جيڪڏهن فوجي حڪومتن منجهان

پنجاب جو عوام بيزار هجي ته پوءِ چو نه ٿو ان
خلاف تحريڪ هلائي يا مظلوم قومن جي عوام
طرفان هلندڙ تحريڪن جي حمايت ۾ مدد ڪري.
جڏهن 1983ع جي آگسٽ مهيني ۾ پاڪستاني
فريم ورڪ ۾ ڪم ڪندڙ پارٽين جمهوريت لاءِ
جدوجهد شروع ڪئي ته مظلوم قومن جي عوام ته
ان ۾ ڀرپور حصو ورتو پر پنجاب جي عوام ان ڪان
لاتعلقي ڏيکاري. پاڪستان پيپلز پارٽي جي اڳواڻ
محترما نصرت ڀٽو ۽ بينظير ڀٽو پنجاب جي عوام
کي واسطا وڌا، اپيلون ڪيون، پر پنجاب جو عوام
ان ڪان لاتعلق رهيو ۽ فوج خلاف رستن تي نه آيو.
پر ان ڪان اڳ جڏهن ذوالفقار علي ڀٽو جي
جمهوري حڪومت خلاف پاڪستان قومي اتحاد ۾
شامل مها رجعت پسند پارٽين تحريڪ هلائي هئي
ته سڄو پنجاب اٿي کڙو ٿيو هو ۽ نيٺ فوجي ٽولي
کي ملڪ تي قابض ڪرائي وڃي آرام سان ويٺو.
جڏهن ته 1977ع واري تحريڪ ۾ سنڌي عوام
ڪوبه ڀرو ڪونه ورتو. پر 1983ع جي جمهوري
جدوجهد ۾ سنڌ اندر وڏي پئماني تي عوام جنرل
ضيا جي فوجي حڪومت خلاف مظاهرا ڪيا. جن
کي ڪچلڻ لاءِ فوجي حڪومت پنهنجي ننهن چوٽيءَ
جو زور لڳايو. ماڻهن کي سخت پورهئي سان سالن
جا سال سزائون ڏنيون ويون. انهن جون ملڪيتون
ضبط ڪيون ويون، انهن جا گهر ساڙيا ويا، ڳوٺن
کي ساڙيو ويو. هزارين ماڻهن کي گرفتار ڪري
فوجي ڪورٽن ذريعي سزائون ڏئي لڪين ڪوڙا هنيا
ويا. پر پنجاب جو عوام خاموش رهيو. چو جو
پنجاب جي عوام کي جمهوري حڪومتن ڪان وڌيڪ
فوجي حڪومتن مان فائدو رسي رهيو هو. پنجاب
جي عوام ۽ سياستدانن جمهوري تحريڪ ۾ حصو
ته ڪونه ورتو پر ورندو سنڌ جي خالص جمهوري

جدوجهد کي علحدگي جي تحريڪ ڪوٺي ڪچلڻ
لاءِ فوجي حڪومت کي جواز مهيا ڪري ڏنو.
پنجاب جي دانشورن، صحافين □ ٻين ادارن جي
سربراهن سنڌين کي وڳوڙي، روس □ ڀارت جو
ايجنٽ ڪوٺي، انهن کي ختم ڪرڻ عين اسلامي
قرار ڏنو. وري جڏهن 1986ع □ فوجي جنتا جي
ڏاڍ □ ڏمر خلاف جدوجهد شروع ٿي ته وري به
سنڌ جو عوام فاشي فوجي جنتا □ ان جي ڪٺ
پتلي سول حڪومت خلاف رستن تي نڪري آيو.
فوجي مشين گنن اسان جي عوام کي ڪچلڻ لاءِ
وسان ڪين گهٽايو. ڳوٺن مٿان بمباري ڪئي وئي.
پرامن جلوسن مٿان فائرنگ ڪري عوام کي ماريو
ويو. 1986ع جي جدوجهد کان پوءِ سنڌ □ وسيع
پئماني تي فوجي آپريشن ڪيو ويو. جنهن □
ڪيترائي ڳوٺ اجڙي ويا □ ڳوٺاڻا گولين جو کاج
بڻجي ويا.

جيڪڏهن فوجي حڪومت □ پنجاب جي
عوام سان حنيف رامي جي چوڻ مطابق
ناانصافيون ٿيون هجن ها ته پوءِ هو گهرن □ ڪيئن
ويهن ها. فوجي حڪومت جي دور □ پنجاب جي
عوام کي ايترا ته فائدا رسيا آهن، جو اڄ به هنن لاءِ
سندن فوجي جيالا عزت ماب آهن. جڏهن ته سنڌ
□ فوجي وردي کان نفرت سنڌين جي جيءَ منجهه
سمائجي چڪي آهي. هو فوجي کي پنهنجو دشمن
نمبر هڪ سمجهن ٿا. جڏهن فوجي جنرل ضياءَ جي
مارشل لا جي ڪک مان نام نهاد سول حڪومت
کي جنم ڏنو ويو ته پاڪستان جي ٻين ٽن صوبن
مان ته فوج کي واپس بيرڪن □ گهرايو ويو □ اتي
جو انتظام سول حڪومت جي ادارن جي حوالي
ڪيو ويو. پر مارشل لا ختم ٿيڻ کان پوءِ به سنڌ □

فوج کي موجود رکيو ويو. مارشل لا ختم ٿيڻ کان
پوءِ به اڄ تائين سنڌ جي هر شهر ۽ ڳوٺ ۾ فوج
موجود آهي. جيڪا ڪنهن جنگي محاذ تي مسلح
هجڻ واري پوزيشن ۾ اسان جي شهرن جي رستن
تي ڏينهن رات گشت ڪري رهي آهي.

مارشل لا هٽڻ کان پوءِ نه صرف فوج کي
سنڌ مان نه هٽايو ويو آهي، پر ان کي مستقل
نموني هميشه لاءِ سنڌ ۾ رکڻ لاءِ سنڌ جي 21 اهم
شهرن ۾ فوجي ڇانوڻيون تعمير ڪيون پيون وڃن.
جن مان پنون عاقل فوجي ڇانوڻي جي تعمير
شروع ٿي چڪي آهي. ان کان سواءِ دادو، جيڪب
آباد جي ڪشمور تعلقي، لاڙڪاڻي ۾ مهن جي دڙي
ويجهو، نواب شاهه ۽ ٿرپارڪر ۾ ٻين هنڌن تي
سروي جو ڪم شروع ڪرايو ويو آهي. اهي سڀ
ڇانوڻيون ان لاءِ تعمير ڪيون پيون وڃن، جيئن سنڌ
اندر اٿندڙ قومي تحريڪ کي آساني سان ڪچلي
سگهجي ۽ سنڌ ۾ موجود پنجابين ۽ ٻين ڌارين
ماڻهن جي مفادن جو تحفظ ڪري سگهجي. فوجي
ڇانوڻين جي تعمير ڪري سنڌ جون ڪيتريون ئي
سرسبز زمينون غير آباد ڪيون پيون وڃن،
ڪيترائي ڳوٺ اجاڙيا پيا وڃن، مسجدون، مندر،
مساڻ ۽ قبرستان ڊاهي اتي فوجي ڇانوڻيون تعمير
ڪيون پيون وڃن. اسان صرف هتي پنون عاقل
فوجي ڇانوڻي نهڻ سان متاثر ٿيندڙ ايراضي جو
مثال ڏيون ٿا: هي ڇانوڻي پاڪستان جي وڏي ۾
وڏي ڇانوڻي هوندي، جيڪا 19 هزار ايڪڙن تي
مشتمل آهي. هن ايراضي ۾ ڪيترائي ڳوٺ آهن،
مسجدون ۽ قبرستان آهن. مدرسا ۽ اسڪول آهن.
انهن سڀني کي ڊاهي پٽ ڪيو ويندو ۽ مارو ماڻهو
ڪنهن در ڏيندا دانهڙي، سو سڀ ڪو سمجهي ٿو.

ان جا نتيجا جيڪي نڪرندا، اهي سڄي دنيا حنيف رامي سميت ڏسندي ۽ محسوس ڪندي.

ڏاڙيلن جي بهاني اڄ به اسان جي ڳوٺن تي فوجي ڪاهون جاري آهن. سنڌ اندر ڪنهن جي به عزت محفوظ ڪانه آهي. غير يقيني ڪيفيت آهي. جيڪڏهن ڪو ماڻهو گهر مان نڪري بازار وڃي ٿو ته ان جي پوين کي اهو يقين ڪونه آهي ته هو وري زنده به گهر موٽندو. اسڪولن، ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ڏانهن پڙهڻ لاءِ ويندڙ شاگردن جي والدين کي اهو يقين نه آهي ته انهن جي اکين جا نور تعليمي ادارن مان زندهه واپس به موٽندا يا سندن لاش واپس ايندا. جيئن شهيد احسان ميمڻ، شهيد مالڪ خشڪ، شهيد نور احمد ڪورائي، جادل منگي، رضا محمد بنگلاڻي، اشتياق ٽالپر، نديم سرهندي، حنيف ميمڻ، ذڪريا ميمڻ، امير علي شاهه، امان وسطڙو، منو بليدي ۽ ٻين شهيدن جا تعليمي ادارن مان ايمبولنسن ۾ لاش موڪليا ويا. يا ڪين پنهنجي لخت جگرن جو نذير عباسي، اشوڪ ڪمار ۽ انور عباسي جيان آخري ديدار به نصيب نه ٿيندو. سنڌ ۾ عوام جي هر شي، فوجي جنتا لاءِ مال غنيمت بنجي وئي آهي. فوجي پنهنجي گاڏين ۾ گشت ڪرڻ بدران اسان جي غريب عوام جون سوزڪيون، ڊاٽسنون ۽ ٻيا سواري جا ذريعا ڪانئن زوري کسي، انهن ۾ موجون ماڻي رهيا آهن. ٻهراڙين ۾ گشت ڪندڙ فوجي اسان جي مالوندن کان زوري رڍون ۽ ٻڪريون ڦري وڃي پنهنجي ڪئمپن ۾ جاوا ڪن ٿا. جيڪڏهن ڪو ان خلاف آواز اٿاري ٿو ته ان کي اتي ئي گوليون هڻي شهيد ڪري مشهور ڪيو وڃي ٿو ته ڏاڙيل هيو يا انهن جو ساٿي هيو. اهڙا واقعا هالا ۾ نواب شاهه ۾ ٿي

چڪا آهن. جيڪي ڪجهه هن ريت آهن: 26 ڊسمبر
1985ع تي نواب شاهه شهر ۾ فرنٽيئر
ڪانسٽيبلري جي سپاهين هڪ شريف سنڌي
شهري حاجي ڏٽي بخش سيال جي گهر ۾ گهڙي ،
عورتن جون عزتون لٽڻ جي ڪوشش ڪئي. جڏهن
گهر ڌڻين انهن مجرمن کي پڪڙي ٿاڻي تي آندو ته
فرنٽيئر ڪانسٽيبلري جي ٻين سپاهين پنهنجي
مجرم ساٿين کي ڇڏائڻ لاءِ ٿاڻي اندر فريادي ڌر
تي فائر کولي ڇڏيا. جنهن ۾ حاجي ڏٽي بخش
سيال، محمد ابراهيم شر ۽ دين محمد چانڊيو
شهيد ڪيو ويو. اهڙي طرح جو هڪ ٻيو واقعو 7
جنوري 1986ع تي نيو سعيد آباد کان ٽي ڪلوميٽر
پري ڪڇي جي علائقي دلو ڪيتي ۾ ٿيو. جتي
فرنٽيئر ڪانسٽيبلري جي سپاهين گشت دوران هڪ
سنڌي ٻڪرار فيض محمد سوهيجو کان زوري ڇيلو
کسڻ جي ڪوشش ڪئي. جڏهن فيض محمد ان
خلاف احتجاج ڪيو ته کيس گولين هٽي شهيد ڪيو
ويو. ڪنڊيارو تعلقي جي ڪڇي جي هڪ ڳوٺ ۾
فوجي درندن هڪ سنڌياڻي جي عزت تي حملو
ڪيو. نواب شاهه ۾ هڪ فوجي ميجر هڪ سنڌياڻي
شيرين سومرو تي مجرمانه حملو ڪيو. ٿرپارڪر ۾
ڪولهين ۽ ڀيلن جي عزتن ۾ هٿ وڌا ويا.

چا اهڙيون زيادتيون پنجاب ۾ ٿين ٿيون؟ چا
پنجاب جي ڳوٺن تي فوجين بم ڪيرايا آهن؟ ڳوٺ
ساڙيا آهن؟ اتان جي ماڻهن کي نهايت بيدردي سان
سنڌين جيان ماريو ويو آهي. چا پنجاب جي تعليمي
ادارن مان پنجابي مائرن جي جگر جي ٽڪرن جا
لاش سندن گهرن ڏانهن روانا ٿين ٿا. جيئن ٿوڙي
ڦاٽڪ تان اسان جي ڳڀرو جوانن جا لاش سنڌ جي
ڪنڊ ڪڙڇ ۾ روانا ٿيا. جي نه ته ڀوءِ حنيف رامي

ڪيئن ٿو چوي ته فوج پنجاب ۽ ٻين قومن جي پيٽ ۾ وڏيڪ ظلم ٿي ڪري.

حنيف رامي صاحب لکي ٿو ته، "فوجي حڪومتن ۽ نوڪر شاهي طرفان ننڍين قومن سان زيادتيون ٿيون آهن ته ان ۾ پنجاب جي عوام جو ڪوبه عمل دخل نه آهي." حنيف رامي جي چاڻ لاءِ عرض آهي ته پنجاب جو عوام پنهنجي نوڪر شاهي ۽ فوجي جنتا سان گڏ مظلوم قومن مٿان ظلم ۽ جبر ڪرڻ ۾ برابر جو شريڪ آهي. بقول بلوچ اڳواڻ عطا الله مينگل جي ته "ان ڦرلٽ ۾ پنجابي هاري، مزدور، دانشور ۽ ٻين طبقن جو هڪ جيترو ئي حصو شامل آهي. ڪنهن پنجابي جو هٿ شامل آهي، ڪنهن جي آڱر شامل آهي، ته ڪنهن جي مرضي يا خواهش ضرور شامل آهي."

جڏهن به مظلوم قومن جو عوام، پنهنجي قومي حقن جي حاصلات لاءِ جدوجهد ڪري ٿو ته فوجي جنتا ۽ ڪاموراشاهي جي حملن کان اڳ ڪيس پنجابي عوام جي حملن کي منهن ڏيڻو پوي ٿو. ان لاءِ سنڌ جو مثال ڪافي آهي. جڏهن کان پنجاب جي فوج ۽ سول نوڪرشاهي سنڌ کي پنهنجي ڦرلٽ واري عمل ۾ جڪڙي ڇڏيو آهي ته ان عمل ۾ ڪيس پنجاب جي عوام جو مڪمل سهڪار مليل آهي. فوجي جنتا ۽ سول بيروڪريسي سنڌ تي مڪمل قبضو ڪرڻ لاءِ پنهنجي ماڻهن کي هتي ڪالونائيز ڪري رهي آهي. اهي سيٽلر نه صرف سنڌين کي اقليت ۾ تبديل ڪري ڪين سنڌ مان نيست و نابود ڪرڻ واري عمل ۾ پنهنجي سرڪار جا هم خيال ۽ همنوا آهن، پر هو سرڪار کان اڳ پاڻ ئي سنڌين سان ٻه پاٿي

ڪرڻ واري عمل ۾ شريڪ ٿي چڪا آهن. جيڪي
هتي هاري ۽ مزدور ٿي آيا سي اڻ ڳڻين تنظيمن
رستي پاڻ کي متحد ۽ مسلح ڪري سنڌي عوام
جي حق پرست جدوجهد جي راهه ۾ روڙا اٽڪائي
رهيا آهن. هن وقت انهن پنجابي سيٽلرن جون اڻ
ڳڻيون هٿياربند تنظيمون سنڌي عوام کي هيسائڻ ۽
پنجابي حاڪمن جي پاليسين خلاف احتجاج
روڪرائڻ لاءِ هتي قائم ٿي چڪيون آهن. جن مان
چند هي آهي: سنڌ پنجاب آبادگار ويلفيئر
ايسوسيئيشن، پنجابي ويلفيئر سوسائٽي، انجمن
فرزندان پنجاب، پنجابي ميڊيڪوز ايسوسيئيشن،
پنجابي اسٽوڊنٽس آرگنائيزيشن، نيو سنڌي
اسٽوڊنٽس آرگنائيزيشن، نيو سنڌ گريجوئيٽ
ايسوسيئيشن، نيو سنڌ آبادگار ايسوسيئيشن ۽
ٻيون تنظيمون شامل آهن. اهي سڀ جارح
تنظيمون نه صرف سنڌ ۾ فوجين طرفان ٿيندڙ
ظلم ۽ تشدد جي پٺڀرائي ڪري رهيون آهن، پر پاڻ
به مسلح ٿي سنڌي عوام ۽ سنڌي شاگردن مٿان
هٿياربند حملا ڪري رهيون آهن. 1983ع ۽
1986ع جي جمهوري جدوجهد ۾ فوج سان گڏ
انهن تنظيمن جي مسلح غنڊن سنڌي عوام کي رت
۾ وهنجاريو. انهن تنظيمن طرفان سنڌ جي باشعور
۽ تعليم يافته طبقي کي هيسائي ميدان عمل مان
نڪري وڃن لاءِ سنڌ جي تعليمي ادارن تي مسلح
حملا ڪرايا ويا. جيئن 14 آگسٽ 1984ع تي سنڌ
ميڊيڪل ڪاليج ڪراچي ۾ پنجابين سنڌي شاگردن
مٿان حملو ڪري هڪ نوجوان حنيف ميمڻ کي
شهيد ڪري ڇڏيو. 1981ع ۾ لياقت ميڊيڪل
ڪاليج ڄامشوري جي نفيس هاسٽل تي حيدرآباد
جي مارشل لا ايڊمنسٽريٽر قاضي سعيد جي ٻچ تي
پنجابي غنڊن قبضو ڪري سنڌي شاگردن کي

رتوڇاڻ ڪيو. ڪاري موري ڪاليج حيدرآباد جي
پنجابي شاگردن ميران ہائي گرلز اسڪول جي
سنڌي نياڻين □ پبلڪ اسڪول حيدرآباد جي سنڌي
شاگردن تي غير اخلاقي مجرماڻا حملا ڪيا.
1982ع □ لياقت ميڊيڪل ڪاليج ڄامشورو تي
حملو ڪري ڪاليج جي سنڌي پرنسپال □ ٻين
شاگردن کي زخمي ڪيو. وحدت ڪالوني حيدرآباد
جي پوليٽيڪنڪ ڪاليج □ هڪ سنڌي نوجوان نذير
سرهندي کي شهيد ڪيو ويو. ميرپورخاص □ هڪ
سنڌي شاگرد رضا محمد بنگلاڻي □ مورو □ هڪ
سنڌي شاگرد نور احمد ڪورائي کي شهيد ڪيو
ويو. ان کان سواءِ ٻيا به ڪيترائي واقعا □ سانحا
انهن تنظيمن طرفان ڪيا ويا. اهي سڀ واقعا
ظاهر ڪن ٿا ته پنجابي عوام، مظلوم قومن مٿان
ٿيندڙ ظلم □ ڏاڍ □ فوجي جنتا □ پنجابي
بيوروڪريسي سان برابر جو شريڪ آهي.

جناب حنيف رامي ڪتاب جي صفحي 56
کان 60 تائين "قيادت جو فقدان" واري عنوان
هيٺ لکي ٿو ته، "پنجاب □ ان ڪري قيادت نه
اڀري سگهي آهي جو پنجاب جو عوام اتي
جاگيردارن □ زميندارن کي وڏڻ ويجهڻ جو موقعو
نه ڏنو آهي □ هو مساوات پسند رهيا آهن. هنن
ڪڏهن به سازشي □ بزدل ليڊرن جو ساٿ نه ڏنو
آهي. هو ايترا ته باشعور آهن جو ڪنهن بزدل □
سازشي جي پويان نه ٿا هلي سگهن. هو خود به
مخلص □ صاف گو آهن □ هو ڪنهن مخلص □
صاف گو شخص کي ئي پنهنجو قائد مڃي سگهن
ٿا." اڳتي رامي صاحب پنجابين جي ترقي پسندي
□ سيڪيولر سوچ جو دهل وڄائيندي فرمائي ٿو ته:
"پنجابين کي جڏهن به موقعو مليو آهي، ڇو نه اهو

ووٽ وجهڻ جو ڪليل موقعو هجي، انهن هميشهه
ترقي پسندانه فيصلا ڪيا آهن.”

رامي صاحب، هتي هروڀرو به پنجاب جي
عوام کي ترقي پسند □ سيڪيولر قرار ڏيڻ جي
ڪوشش ڪئي آهي. جڏهن ته ڏنو وڃي ته صرف
پاڪستان جي 40 سالن جي تاريخ □ رجعت
پرستي، موقعي پرستي □ منافقت جا جيترا سلا
پنجاب جي ڌرتي پيدا ڪيا آهن، ايترا شايد
مجموعي طور برصغير □ به پيدا نه ٿيا هجن. هر
رجعت پسند سوچ □ فڪر جي پئدائش جو هنڌ
پنجاب رهيو آهي. هر شرانگيزي □ فتني بازي جو
مرڪز پنجاب رهيو آهي. اتي ڪڏهن به سيڪيولر يا
ترقي پسند ته ڇا پر لبرل سوچ به پيدا ٿي نه
سگهي آهي. جماعت اسلامي جي رجعت پسندن
جو مرڪز پنجاب رهيو آهي. فوجي آمرن □
ڊڪٽيٽرن جو خالق پنجاب رهيو آهي. فسطائيت جو
پرچارڪ پنجاب رهيو آهي. پنجاب اهو ملڪ آهي،
جنهن بابا بلي شاهه، خواجه غلام فريد □ ٻين
صوفي بزرگن جي تعليم □ فڪر کي پٺي ڏئي اقبال
جي فسطائيت جي پرچار □ پوئلڳي ڪئي. جنهن
(پنجاب) پاڙيسري ملڪن جي اندروني معاملن □
ٽنگ اٽڪائي اتان جي عوام کي پريشان ڪيو.
ڪعبت الله شريف تي گوليون وسايون. فلسطينين
کي فلسطين مان بيدخل ڪرڻ لاءِ ڌارين جو
ساٿياري بڻيو. اڄ به ان جا ماڻهو عرب ملڪن جي
بادشاهتن جا رکوال بڻيا ويٺا آهن. انگريزن جي دور
□ برصغير □ انگريزن خلاف هلندڙ تحريڪن کي
پنجابين انگريزن جو سڄو هٿ ٿي ڪري ڪچليو. نه
صرف هنن انگريزن جي دور □ برصغير جي آزادي
جي تحريڪن کي انگريزن جو ساڄو هٿ ٿي ڪري

ڪچيلو پر پنهنجي ديس پنجاب ۾ پڻ هنن جليانوالا باغ ۾ ميرٺ ۾ پنهنجي هم وطنن کي گولين سان رتوڇاڻ ڪيو. ان کان سواءِ پنجاب جي پاڙيتو سپاهين برطانوي حڪمرانن جي سامراجي مفادن جي رکوالي ڪندي، عربن، ترڪن، مصرين، عراقين ۽ ايرانين جو سندن ئي ديسن ۾ وڃي خون وهايو. اڄ به افغانستان جي انقلاب خلاف مزاحمت جو مرڪز پنجاب آهي. سامراجي دلالن پنجابي سکن جي پشت پناهي ڪندڙ پنجاب آهي. ڪشميري عوام کان حق خوداراديت کسيندڙ پنجاب آهي. پاڪستان اندر بلوچن، پختونن ۽ سنڌين خلاف جارحيت ڪندڙ پنجاب آهي. مظلوم قومن جي ترقي پسند ۽ قوم پرست ليڊرن کي ڪافر ۽ ملحد هجڻ جا سرٽيفڪيٽ ڏيندڙ پنجاب آهي. پنهنجا حق گهرندڙن خلاف پنجاب جو عوام نه صرف پنجاب ۾ پر جنهن به مظلوم قوم جي وطن ۾ آباد آهي، اتي انهن خلاف صف آرا ٿي رهيو آهي. سنڌ ۾ رهندڙ پنجابي سنڌي عوام خلاف مسلح ٿي، انهن جي حق پرستانه جدوجهد کي ڪچلڻ لاءِ تياريون ڪري رهيا آهن. هن وقت آمريڪي مفادن جي نگهباني ڪندڙ پنجاب آهي، مذهبي جنون ۾ مبتلا پنجاب آهي. ملن ۽ مولوين کي پنهنجا جنوني ايجنٽ پنجاب منجهان مليا آهن. وڏ کان وڏ فرقيوارانه مذهبي فساد، سکن ۽ مسلمانن ۾، شيعن ۽ سنين ۾، فسادن جو مرڪز پنجاب ئي رهيو آهي. جڏهن ته ٻيون قومون ان مذهبي جنون کان آجيون رهيون آهن. اڄ به جيڪي ايڪڙ ٻيڪڙ مذهبي فرقيوار فساد سنڌ جي شهر ڪراچي ۾ ٿيا آهن، سي به ذارين ماڻهن جي مذهبي جماعتن ڪرايا آهن. جڏهن ته سنڌي قوم انهن عملن جي سخت خلاف رهي آهي. پنجابين ۽ اردو ڳالهائيندڙن

کجهه ڏينهن اڳ سنڌ ۾ مسلمانن ۽ هندن ۾
مذهبي بنيادن تي وڳوڙ ڪرائڻ جي سازش سٽي،
جنهن هيٺ سنڌ ۾ مسجدن ۽ درگاهن کي نامعلوم
ماڻهن طرفان باهيون ڏنيون ويون. جيئن انهن جو
سنڌي هندن کي ذميوار قرار ڏئي سندن خلاف
محاذ کڙو ڪيو وڃي. پر سنڌي عوام دشمن جي
ارادن کي خاڪ ۾ ملائيندي سنڌي هندن جي جانين
۽ ملڪيتن جي پنهنجي پاڻ کان وڌيڪ حفاظت
ڪئي ۽ سندن عبادتگاهن تي پهرا ڏئي پنهنجي
سيڪيولر ۽ ترقي پسند سوچ جو ثبوت ڏنو. جڏهن
پارت ۾ ٽيندڙ هندو مسلم فسادن جي آڙ وٺي غير
سنڌين، سنڌي هندن مٿان حملا ڪرڻ شروع ڪيا
ته سنڌي مسلمانن انهن جو ڀرپور مقابلو ڪندي
دشمنن کي شرمناڪ شڪستون ڏنيون. سنڌي
هندو توڙي مسلمان چاهي اهي سنڌ ۾ هجن يا دنيا
جي ڪنهن ٻئي خطي ۾، هو سڀ سنڌي قوم جو
اٽٽت حصو آهن. هنن سڀني جي دلين جي ڌڙڪن
ساڳي آهي. هنن جا مفاد هڪجهڙا آهن. تاريخ جا
هيرا ساڳيا آهن. جيترو هيمون ڪالاڻي، ڪيرت
ٻاٻاڻي، ڪنور ڀڳت رام، نارائڻ شيام، سوڀو
گيانچنداڻي سنڌي مسلمانن کي پيارو آهي، اوترو
ئي شاهه لطيف، ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي، جي
ايم سيد، شيخ اياز، ابراهيم جويو سنڌي هندن لاءِ
محترم آهن. سنڌي قوم ڪڏهن به پاڻ کي مذهبي
بنيادن تي ڪونه ورهايو آهي. جيڪو به سنڌي هندن
کي سنڌي مسلمانن کان ڌار سمجهي ٿو، اهو بي
وقوفن جي جنت ۾ رهي ٿو.

جناب حنيف رامي صاحب ڪتاب جي صفحي
63 ۽ 64 تي سول سروسز بابت ڳالهائيندي چوي
ٿو ته، "هتي سرڪاري ملازمتن ۾ پنجاب جي

اڪثريت جي مسئلي ڪي ٿورو تفصيل سان ڏنو
وجي ته بيجا نه ٿيندو. پهريان ته ان ڳالهه ۾ افسانو
وڌيڪ ۽ حقيقت گهٽ آهي ته پنجاب ڪي سول
سروس ۾ اڪثريت حاصل آهي. اڄ به 5 ڪروڙ جي
هن صوبي ڪي ملازمتن ۾ ان جي آبادي جي لحاظ
کان حصو نه مليو آهي. انهن تي اردودان طبقو
حاوي آهي. مرڪزي کاتن جي ملازمتن ۾ قيام
پاڪستان کان وٺي اڄ تائين پنجاب سان ڪڏهن به
انصاف نه ٿيو آهي.” حنيف رامي جو موقف پڙهي
منهنجو دماغ في الحال چڪرائجي ويو ۽ مون کي
پنجابين سان ٿيندڙ ناانصافي تي ڏاڍو ڏک پهتو.
آخرڪار پنجاب اسان جو وڏو صوبو (ڀاءُ) آهي. وڏي
ڀاءُ جا حق به وڏا ٿيندا آهن. جي ننڍا ڀائر وڏي ڀاءُ
سان ناانصافي ڪن ته ان کان وڌيڪ شرم جهڙي
ٻي کهڙي ڳالهه آهي. پر جڏهن مون سول
سروسز جو جائزو ورتو ته حنيف رامي کي اهڙو
کوڙو دليل ڏيڻ تي ۽ پير ڪوڙي ڪوڙ ڳالهائڻ تي
جس ڏيڻ کان رهي نه سگهيس. حنيف رامي جي
ڄاڻ لاءِ اطلاع آهي ته هن وقت (ڊسمبر 1987ع)
پاڪستان جي 40 خودمختيار ادارن جي سربراهن
مان هن مسڪين سنڌي قوم جا صرف 3 سربراهه
آهن. مرڪزي حڪومت جي 80 سيڪريٽرين مان
صرف 3 سنڌي آهن. رائيس ڪارپوريشن، اي ڊي
بي پي سي، سي بي آر جهڙن اهم ادارن ۾ 80
سيڪڙو ملازم پنجاب جا آهن. واپڊا جي 2 لک
ملازمن مان 80 سيڪڙو ملازم پنجاب جا آهن.
اسٽيٽ بينڪ جي لوڪل آفيس ڪراچي ۾ جتي
427 وڏا آفيسر مقرر ٿيل آهن، انهن ۾ هڪ به
سنڌي نه آهي. جڏهن ته لوڪل آفيس ۾ 60
سيڪڙو ٻهراڙي جا ۽ 40 سيڪڙو شهري آبادي جا
سنڌي باشندا مقرر ٿيڻ گهرجن. پر اسان صرف

پنجاب جي احساس محرومي کي اڳيان رکي کين
سڀ جو سڀ حوالي ڪري ڇڏيو آهي. جيڪڏهن
اڃا به حنيف رامي جي قوم سان ناانصافي ٿي
رهي آهي ته پوءِ اسان سڄي سنڌ سندن حوالي
ڪري وڃي آفريڪا جو رڻ پٽ آباد ڪيون، تڏهن
ئي رامي صاحب جي دل ٺرندي ۽ ساٽس قوم
سميت انصاف ٿيندو.

رامي صاحب ته سول سروسز جي ڳالهه
ڪري رهيو آهي پر اسان جي سنڌ ۾ جيڪي
ڪارخانا قائم ٿيل آهن، انهن ۾ مزدوري جو حق به
سندس هم قوم جيالن جي حوالي ٿيل آهي.
ڪراچي جي انڊسٽريل ايريا، ڪوٽڙي واري
انڊسٽريل ايريا ۾، سکر جي انڊسٽريل ايريا ۾ نوري
آباد انڊسٽريل ايريا ۾ مزدورن کان وٺي مئنيجرن
تائين رامي صاحب جا هم وطن ديرا ڄمايو ويٺا
آهن. سنڌ ۾ قائم ٿيندڙ ڪارخانن ۾ سنڌي ماڻهو 5
سيڪڙو به ڪونه آهن. ڪوٽڙي انڊسٽريل ايريا جو
مثال وٺو، اتي جي ڪارخانن ۾ 33 هزار مزدور ڪم
ڪري رهيا آهن. پر افسوس سان چوڻو ٿو پوي ته
اتي سنڌي مزدورن جو انگ 300 کن مس آهي. ٻيو
ننڍو مثال مان ايڪسون ڪيميڪل ڌهرڪي جو ڏيڻ
گهران ٿو. جتي 96 انجنيئر ڪم ڪري رهيا آهن، پر
انهن ۾ هڪ به سنڌي ڪونه آهي. حنيف رامي
صاحب، پاڪستان جي مرڪزي ادارن جون سول
سروسز، مرڪز جي ماتحت خانگي ادارن جون
نوڪريون ته پڌي جي حساب سان اوهان کي ڏنل
آهن ۽ اتي سنڌين جي داخلا حرام ٿي چڪي آهي
پر صرف سنڌ جي صوبائي ادارن ۾ به اسان کي
داخل ٿيڻ نه ٿو ڏنو وڃي. ان لاءِ مان حنيف رامي
جي چاڻ لاءِ صرف سنڌ پوليس کاتي جا انگ اکر

ڏيان ٿو. سنڌ ۾ هن وقت ايس پي جي عهدي کان انسپيڪٽر جي عهدي تائين 628 آفيسر ڪم ڪري رهيا آهن. جن ۾ پنجابين جو تعداد 239، مهاجرن جو 193، پٺاڻن جو 58 ۽ سنڌين جو 138 آهي. انهن ڪليل زيادتين هوندي به دانهون اوهان ڪري رهيا آهيو.

پنجابي نه صرف سول سروس ۾ سنڌي ماڻهن سان ناانصافيون ڪري رهيا آهن، پر هو سنڌ کي معاشي طور تي ڪنگال ۽ بدحال بڻائي رهيا آهن. سنڌ ۾ ڪم ڪندڙ لکين غير سنڌي مزدور، هاري، ملازم، واپاري، ڪارخانيدار ۽ زميندار سنڌ کي ڦري لٽي اهو پئسو اربين روپين جي صورت ۾ پنجاب موڪلي رهيا آهن. جنهن ڪري سنڌ معاشي طور تي وڃي ڏينهون ڏينهن پوئتي ڌڪبي ۽ تباهه ۽ برباد ٿيندي. ڪراچي ڪسٽم، انڪم ٽيڪس، سيلز ڊيوٽي، ڪارپوريشن ٽيڪس وغيرهه جيڪو ساليانو 24 ارب روپيا وصول ٿئي ٿو، سو سڀ جو سڀ سڌي يا اڻ سڌي طرح پنجاب جي ڪم اچي ٿو. ڪراچي جي ڪارخانن مان پيداوار 24 ارب روپيا آهي. ان جو 80 سيڪڙو پنجاب جي ڪم اچي ٿو. ان کان سواءِ سنڌ ۾ نوڪريون ڪندڙ، هارپو ڪندڙ، مزدوري ڪندڙ، واپار ڪندڙ ۽ ٻيا ماڻهو هر مهيني سنڌ مان 81 ڪروڙ روپيا پنجاب مني آرڊر جي صورت ۾ موڪلي رهيا آهن. جنهن جو نتيجو اهو نڪتو آهي ته ڦر جي پئسي تي پنجاب وڃي ڏينهون ڏينهن ترقي ڪندو، هيڏانهن سنڌ وڃي روز بروز اجڙندي.

رامي صاحب ڪتاب جي صفحي 84 تي ون يونٽ جو ذڪر ڪندي لکي ٿو ته: “ون يونٽ جي

وقت ۾ مغربي پاڪستان ۾ پنهنجي 63 سيڪڙو
آبادي جي باوجود پنجاب 15 سالن جي لاءِ صرف
40 سيڪڙو حق حاصل ڪرڻ تي رضامندي ڏيکاري
۽ ان تي عملدرآمد به ٿيندو رهيو.” رامي صاحب
ان ڳالهه کي شد مد سان بيان ڪندي، پنجاب جي
ان نام نهاد قرباني جو ڍنڍورو پٽيو آهي. جڏهن ته
ون يونٽ واري دور ۾ پنجاب سڄي اولهه پاڪستان
جو بنا ڪنهن شريڪ جي مالڪ ۽ مختيار بڻيو ويٺو
هو. هن سڄي اولهه پاڪستان کي پنجابستان بڻائي
ڇڏيو هو. ڇا جا حصا، ڇا جون پتيون، سڀ ڪجهه
سندس هو. ڪير هو ان کان پڇڻ وارو ته اوهان
کي 40 سيڪڙو حق ٿا ملن يا ڳجهه ڳوهه ۾ 101
سيڪڙو حقن کان به وڌيڪ هڙپ ڪيو وڃي. ان ئي
ون يونٽ واري دور دوران سنڌ جون زمينون
ڪوڏين ملهه تي پنجابين کي ڏنيون ويون. گڊو
بيراج ۽ ڪوٽڙي بيراج جون نيون ٺهيل زمينون
پنجابي فوجين ۽ زميندارن ۾ ورهايون ويون. جن نه
صرف اتان سنڌين جا صديون پراڻا ڳوٺ لڏايا پر
انهن سنڌ ٽيننسي ايڪٽ 1950ع کي نظرانداز
ڪندي، سنڌ جي زمينن تان سنڌي هارين کي
بيدخل ڪرڻ شروع ڪيو ۽ انهن جي جاءِ تي
پنجابي هاري آڻي انهن کي آباد ڪيو. جنهن ڪري
سنڌ اندر پنجابين جا چڪ (وڏا ڳوٺ) قائم ٿي ويا.
سول سروسز ۾ جيڪي ٿورا گهڻا سنڌي هئا، اهي
به ون يونٽ جي ديوي مٿان قربان ڪيا ويا. ٿاڻي
جي سپاهي کان آءِ جي پوليس تائين، ڪلارڪ کان
گورنر تائين سڀ عهدا پنجابين جي هٿ ۾ اچي ويا.
ان کان سواءِ ان ئي دور ۾ پنجابين ۽ پٺاڻن جي
وڏي کيپ سنڌ ڏانهن لڏپلاڻ ڪئي ۽ هتان جي
زمينن، واپار، ڪارخانن، معدني وسيلن ۽
ٽرانسپورٽ تي قابض بنجي ويا. جنهن جا نتيجا اڄ

اسان جي سامهون آهن. ان ئي دور ۾ قائم ٿيل
چڪ ۾ ڪالونيون اڄ به سنڌين جي قومي سڃاڻپ
کي چئلينج ڪري رهيون آهن ۽ اسان جي ڌرتي تي
اسان کي للڪاري رهيون آهن.

جيڪڏهن ون يونٽ پنجاب جي فائدي ۾ نه
هئي ۽ پنجاب ان کي “وسيع تر قومي مفاد” خاطر
سمجهي ان لاءِ 23 سيڪڙو حقن جي قرباني ڏئي
رهيو هو ته پوءِ آخر ان جي ڪهڙي ضرورت هئي.
جڏهن ته مغربي پاڪستان جون باقي 3 قومون ان
جي شديد مخالفت ڪري رهيون هيون. سنڌ ۾
پيرزادي عبدالستار جي وزارت کي ون يونٽ جي
مخالفت ڪري ختم ڪيو ويو ۽ ون يونٽ جي
حمايت ڪندڙ ايوب کهڙي کي وزيراعلیٰ مقرر ڪيو
ويو ۽ ان مٿان پرودا جو ڪيس ختم ڪيو ويو. سنڌ
۽ سرحد جي صوبائي اسيمبلين جي ميمبرن خلاف
گرفتاري جا وارنٽ ڪڍي، کين جيلن ۾ وجهي،
اسيمبلين مٿان پهرا قائم ڪري اهو بل آخرڪار چو
منظور ڪرايو ويو. ون يونٽ جي مخالفن کي ان
دور جي وزير دفاع، اسڪندر مرزا، اسٽيم رولر
وانگر ڪچلڻ جا دڙڪا ڏنا. جيڪڏهن ون يونٽ
پنجاب جي فائدي وٽان نه هجي ها ته ان کي ٽنهي
قومن جي شديد مخالفت جي باوجود چو قائم ڪيو
ويو ۽ بعد ۾ جڏهن اولهه پاڪستان جي اسيمبلي
ان کي اڪثريت راءِ سان ختم ڪرڻ جي منظوري
ڏني ته ان کي بچائڻ لاءِ 1958ع ۾ چو مارشل لا
لڳائي وئي.

ون يونٽ جي دور ۾ نه صرف سنڌ جي
اقتصادي وسيلن جي بيرحمانه ڦرلٽ ڪئي وئي پر
سنڌي قوم کي مڪمل نموني صفحه هستي تان

مٽائڻ لاءِ سنڌ □ ڌارين جي لوڏ کي آباد ڪرائي،
سنڌين کي ٿورائي □ آڻي ريڊ انڊين بنائڻ جي
سازش جي شروعات ڪئي وئي. سنڌين جي واحد
سڃاڻپ سنڌي ٻولي کي ختم ڪرڻ لاءِ ان مٿان وار
ڪيا ويا. جنرل ايوب خان جي مارشل لا جي دور □
1961ع □ هڪ جنرل ٽڪا خان جيڪو حيدرآباد □
مارشل لا جو ايڊمنسٽريٽر هيو، ان جو پٽ سنڌي
جي ڪمپلسري جي پرچي □ امتحان ڏيندي ناپاس
ٿي پيو ته هن ان جو بدلو سنڌي قوم کان چڪائڻ
لاءِ هڪ مارشل لا آرڊر جاري ڪري اردو پڙهندڙ
ٻارن لاءِ سنڌي پڙهڻ وارو فيصلو هڪ ئي ڌڪ سان
ختم ڪري ڇڏيو. 1962ع □ ايوب خان نه صرف
سنڌي ٻولي، جيڪا اصل کان اعلى تعليم حاصل
ڪرڻ لاءِ سرڪاري طور تي منظور ٿيل هئي. ان
کي 5 درجي تائين محدود ڪري ڇڏيو □ اڳتي
صرف اردو □ تعليم حاصل ڪرڻ جو حڪم صادر
فرمايو. پر هن حڪم جاري ڪيو ته سمورين
اشاعتن، نقشن، ٻين لوڳن مان سنڌ جو لفظ □
نقشو هٽائي ڇڏين. ون يونٽ جي دور □ ئي سنڌي
زبان کي ڪراچي يونيورسٽي جي نصاب مان خارج
ڪيو ويو. سنڌ جي ماهوار □ هفتيوار رسالن
جهڙوڪ: انسان، گل ڦل، مظلوم، آئينه، سنڌ
مسلم، روح رهاڻ، ڳوٺ سڌار، مذهب انسانيت،
رضوان، مسلمان، عام راءِ، گلستان، مارئي سميت
اٽڪل 60 کن رسالا □ اخبارون بند ڪيون ويون.
سنڌ کي ختم ڪرڻ لاءِ □ سنڌين جي اڪيلي
سڃاڻپ سنڌي ٻولي کي ختم ڪرڻ لاءِ ون يونٽ
واري دور □ جنهن شرمناڪ طريقي سان فيصلا
ڪيا ويا، اهي اسان جي وڏي صوبي جي بي حيائي
جا جيئرا جاڳندا ثبوت آهن.

هاڻي اچو ته هن ڪتاب "پنجاب ڪا مقدما" جي ان اهم باب تي ڳالهايون، جيڪو سنڌوندي جي پاڻي جي ورهاست بابت لکيل آهي. جنهن □ رامي صاحب، رڙيون □ واڪا ڪري، هاءِ گهوڙا مچائيندي چوي ٿو ته سنڌ وارا پاڻي جي مسئلي تي پنجاب سان اهڙيون ته ناجائزيون مچايو وينا آهن، جو پنجاب سڪي ٺوٺ ٿي رهيو آهي. ماڻهو اصل اُڃ پيا مرن، بس پنجاب سان ڪربلا ٿي وئي آهي. وڏا دليل □ وڏا حوالا ڏئي رامي صاحب ان ڳالهه کي ثابت ڪرڻ جي سر ٽوڙ ڪوشش ڪئي آهي ته سنڌو درياهه تي سنڌ وارن جو ڪوبه حق ڪونهي. سنڌ وارا صرف ان جي نالي "سنڌو" ڪري ان تي پنهنجو حق جتائن ٿا. ان ڪري اصل ان جو نالو ئي تبديل ڪري "پاڪستان درياهه" رکيو وڃي. اسان رامي صاحب وانگر پاڻي جي مسئلي تي هروڀرو جي هاءِ گهوڙا ته ڪونه ڪنداسين، پر اصل حقيقتون بيان ڪري اها ڳالهه ثابت ڪنداسين ته رامي صاحب جي اها هاءِ گهوڙا صرف ان لاءِ آهي ته سنڌ کي هن وقت جيڪو ٿورو گهڻي پاڻي ملي رهيو آهي سو به ڦٻايو وڃي. سنڌ کي پاڻي جي مسئلي تي اهڙو مجبور ڪيو وڃي جو هو پنجاب جي جهولي □ اچي ڪري. پر رامي صاحب لاءِ عرض آهي ته سنڌي □ پهاڪو آهي ته، "پلي بک پرم جي، شال نه وڃي شان." سو اسان بک □ اڃ کان مجبور ٿي پنجاب جي آڏو ليلائيينداسين ته ڪونه. نه وري پنجاب جي ناجائز حاڪميت صرف ان لاءِ قبول ڪنداسين ته هو اسان کي اڃ نه ماري. اسان لاءِ غلامي جي بهشت کان آزادي جو دوزخ ڀلو آهي. رامي صاحب جي لاءِ عرض آهي ته قبلا جي اسان پاڻ □ طاقت سمجهي ته اهو پنهنجو حق زوري ڇني وٺنداسين. پر اسان ڪنهن جي آڏو

جيئڻ جا ڏينهن ڪونه پنداسين. ڇا امام حسين عه
پاڻي جي ڪري يزيدي لشڪر آڏو آڻ مڃي هئي،
جي نه تو پوءِ رامي صاحب اها توقع هڪ باعزت
غيرتمند قوم منجهان ڪيئن ٿو رکي. باقي
جيستائين رامي صاحب طرفان درياهه سنڌ جو نالو
بدلائي "درياهه پاڪستان" رکڻ جي تجويز آهي ته
رامي صاحب کي پنهنجو نالي "رامي" جي اڳئين
حصي ڪٽل اکر "ح" کي ملائي نالو مڪمل ڪرڻ
گهرجي.

هن وقت اسان سنڌين جو فيصلو آهي ته يا
ته بقا جي جنگ وڙهنداسين يا غلامي بدران هميشه
لاءِ ختم ٿي وينداسين.

رامي صاحب، پاڻي جي مسئلي تي
ڳالهائيندي ڪتاب جي صفحي 154 تي تاريخ کان
اڻڄاڻائي ظاهر ڪندي، ان کي پنهنجن مقصدن
مرادن مطابق بدلائيندي فرمائي ٿو ته، "سنڌ
پنجاب 1945ع پاڻي جي مسئلي تي ڪوبه
معاهدو ڪونه ٿيو هو. اها الڳ ڳالهه آهي ته ان
سال مرڪزي حڪومت پاڻي جي ورهاست جي
سلسلي هڪ مسودو منظوري لاءِ تيار ڪيو هو.
جيڪو ڪڏهن به منظور ٿي نه سگهيو. ڇو ته
حڪموت پنجاب ان کي منظور ڪرڻ کان ئي انڪار
ڪري ڇڏيو."

هاڻي جيڪڏهن ڪو ماڻهو سج جي روشني
کان انڪار ڪري ته ان کي ڇا ٿو چئي سگهجي.
رامي صاحب جي ڄاڻ لاءِ عرض آهي ته سنڌ
پنجاب پاڻي جي مسئلي تي ان وقت کان وٺي
اختلاف شروع ٿيا، جڏهن پنجاب جي حڪومت 19
صديءَ جي وچ واري عرصي سنڌوندي جي

مددي ندين تي بئراج ٺاهڻ شروع ڪيا. 1901ع ۾
انگريز حڪمرانن “انڊين ائريگيشن ڪميشن” قائم
ڪري فيصلو ڪيو ته ڪوبه علائقو ہين واسطيدار
علائقن جي حقن ڪي ويچارڻ ۾ انهن علائقن سان
صلاح مشوري ڪرڻ کان سواءَ درياهن جو پاڻي
ڪٽي نه سگهندو.” جڏهن ته اهڙو ئي فيصلو سال
1919ع ۾ “گورنمينٽ آف انڊيا ائڪٽ” تحت جاري
ڪيو ويو.

جڏهن بمبئي سرڪار (ان وقت سنڌ بمبئي
پريزيڊنسي ۾ شامل هئي) سنڌ جي زراعت کي
تباهي کان بچائڻ لاءِ پنجاب وانگر سنڌ لاءِ “سکر
بئراج” ٺاهڻ واري رٿا انڊيا حڪومت کي موڪلي
ڏني. اجا اها رٿا منظور ئي ڪانه ٿي هئي ته پنجاب
سرڪار 1919ع ۾ سنڌوندي مان 775 ڪيوسڪ
پاڻي وڌيڪ حاصل ڪرڻ لاءِ “ٿل پراجيڪٽ” نالي
هڪ رٿا انڊيا حڪومت کي ڏياري موڪلي. پر انڊيا
جي حڪومت، پنجاب حڪومت جي اها رٿا ان
ڪري منظور نه ڪئي ته سنڌوندي تي “سکر بئراج
پراجيڪٽ” جو وڌيڪ حق هيو. پر برٽش انڊيا
حڪومت وري به پنجاب کي خوش رکڻ لاءِ “ستلج
وئلي پراجيڪٽ” منظور ڪري ڏنو. ان هوندي به
پنجاب سرڪار، “سکر پراجيڪٽ رٿا” مٿان
اعتراض ورتا. پر انڊيا سرڪار پنجاب جا اعتراض
رد ڪندي “سکر رٿا” کي برقرار رکيو. وري جڏهن
پنجاب سرڪار “هويلي پراجيڪٽ” لاءِ سنڌو
درياهه مان پاڻي جي گهر ڪئي ته انڊيا سرڪار
پاڻي جو مسئلو نبيرڻ لاءِ 1935ع ۾ “انڊرسن
ڪاميٽي” مقرر ڪئي. جنهن ڪن مفادن هيٺ
فيصلو پنجاب جي حق ۾ ڏنو. ان ڪليل ناانصافي
خلاف سنڌ سرڪار 1939ع ۾ گورنر جنرل وٽ

انهيءَ فيصلي خلاف اپيل داخل ڪئي. گورنر جنرل سنڌ جي انهيءَ شڪايت جي نبيري لاءِ 1941ع □ “رائو ڪميشن” مقرر ڪئي. جنهن پنهنجي رپورٽ سال 1942ع □ پيش ڪئي. ان رپورٽ □ چيو ويو ته، “سنڌ سرڪار “ائنڊرسن ڪاميٽي” جي سفارشن بابت شڪايت پيش ڪرڻ □ دير ڪئي آهي. جنهن وچ □ پنجاب سرڪار پنهنجي “ٿل پراجيڪٽ” □ “هويلي پراجيڪٽ” تي وڏو خرچ ڪري چڪي آهي. تنهن ڪري في الحال انهيءِ تي روڪ وجهڻ ناممڪن آهي، تنهن ڪري انهيءَ کي بحال رکيو وڃي ٿو. پر ڪميشن وڏيڪ هي ڳالهه به ڄاڻائي ٿي ته “ٿل پراجيڪٽ” □ “هويلي پراجيڪٽ” کي پاڻي ڏيڻ سان سنڌ جي پاڻي جي ضرورتن کي وڏو نقصان رسندو. ان جي بچاءُ لاءِ سنڌ □ سنڌوندي تي به بئراج ٺاهيا وڃن، هڪ گڊو بئراج □ ٻيو غلام محمد بئراج. انهن بئراجن جي تعمير تي ٿيندڙ خرچ جو 15 سيڪڙو رقم پنجاب جي سرڪار، سنڌ سرڪار کي ڀري ڏئي.”

ان مان اها ڳالهه واضح ٿي وئي ته اهي ٻئي پراجيڪٽ غير قانوني هئا. پر اهو سلسلو صرف اتي ختم ڪونه ٿيو، پر ان کان پوءِ به پنجاب جي سرڪار ارهه زورائي سان سنڌو درياهه تي ڊيم □ بئراج تعمير ڪندي رهي. نيٺ اپريل 1943ع □ “رائو ڪميشن” جي بنيادي نقطن جي روشني □ سنڌ □ پنجاب جي چيف انجنيئرن جي وچ □ ڳالهيون ٿيون. آخر ٻنهي ڌرين جي رضامندي سان سنڌوندي □ سندس مددي ندين جو سمورو پاڻي ورڇ جي دائري اندر آندو ويو. تاريخ 28 سيپٽمبر 1945ع تي ٻنهي ڌرين جي چيف انجنيئرن پاڻي جي ورهاست واري ٺاهه تي صحيحون ڪيون. اها

ائگريمينٽ "سنڌ پنجاب ائگريمينٽ 1945ع"
ڪوٺي ويندي آهي. ان جا مکيه نقطا هي آهن:

1. اهي رٿائون جيڪي ان وقت عمل ۾ هيون يا زير تعمير هيون، تن لاءِ پاڻي جي ڪوٽا ترجيحي ترتيب ۾ مقرر ڪئي وئي. انهيءُ ترتيب مطابق "سکر بئراج" ۽ "ٿل" پهرين ڪلاس (ڪيٽيگري) ۾ رکيا ويا.
2. جيڪي رٿائون ان وقت تياري هيٺ هيون، تن لاءِ به پاڻي جي ورڇ مقرر ڪئي وئي. سنڌ ۾ ان وقت غلام محمد بئراج ۽ گڊو بئراج رٿجڻ جي مرحلن ۾ هيون. انهن لاءِ ترتيب وار هيٺين ريت پاڻي جا ڪيوسڪ مقرر ڪيا ويا. (1) لوئر سنڌ بئراج لاءِ 47 هزار ڪيوسڪ (2) اپر سنڌ بئراج لاءِ 40 هزار ڪيوسڪ پاڻي مقرر ڪيو ويو.
3. ڪابه ڌر ٻي ڌر جي اجازت سان نوان پراجيڪٽ اڏي سگهندي. ٻي ڌر کي اهڙن پراجيڪٽن ٺاهڻ تي اعتراض جو حق هوندو. ان حالت ۾ جڏهن اهو ثابت ڪري سگهجي ته اهڙن پراجيڪٽن ٺاهڻ جي ڪري هن ايگريمينٽ موجب سندن حقن کي نقصان رسڻ جو انديشو آهي.
4. زير عمل رٿائن کي سندن مقرر ٿيل انداز کان وڌيڪ جيڪو به تلائن ۾ گڏ ٿيل ۽ نهري پاڻي ٿيندو، انهيءَ ۾ ٻنهي پرڳڻن جا حصا مقرر ڪيا ويا.
5. ڌرين جي وچ ۾ جيڪڏهن اختلاف ٿين ته انهن جي فيصلي لاءِ طريقيڪار مقرر ڪيو ويو.

6. پاڻي جي کوٽ واري زماني ۾ پنجاب کي اختيار هوندو ته “ٿل” لاءِ سنڌوندي جو پاڻي ڪالاباغ وٽان ڪتب آڻي پر هن شرط سان ته ساڳئي مقدار جيترو پاڻي پنجند منجهان پنجاب واري حصي ڪان هيٺ سنڌ کي ڏنو ويندو.

اهو آهي اهو معاهدو، جنهن جي هجڻ کان حنيف رامي صاحب صاف انڪار ڪيو آهي. پنجاب ان معاهدي تي ڪيترو عمل ڪيو آهي، سابه عالم آشڪار حقيقت آهي.

جناب رامي صاحب، فضل اڪبر ڪاميٽي جي حوالي سان لکي ٿو ته “ان ڪاميٽي پاڻي جي ورهاست جو فيصلو “پاڻي جي استعمال” تي رکيو. ان ڪري سنڌ پاڻي جو وڌيڪ استعمال ڇاڻائڻ لاءِ بنا ڪنهن ضرورت جي ايترو ته پاڻي استعمال ڪرڻ شروع ڪيو جو پاڻي ڪچين سڙڪن، چراگاهن ۾ شڪارگاهن ۾ وجهي پنهنجي لاءِ سم پئدا ڪري وڌي.” اڳتي هلي فرمائي ٿو ته، “سنڌ پنهنجي ضرورت کان ايترو وڌيڪ پاڻي ڪڻڻ شروع ڪيو جو ان جي دٻاءَ ۾ سنڌ جون نهرون روز روز ٽٽڻ لڳيون ۾ پاڻي زيان ٿيڻ لڳو.”

شايد رامي صاحب کي اها خبر نه آهي يا ان حقيقت کان اکيون ٻوٽڻ ٿو گهري ته سنڌ ۾ اصل کان پاڻي جي ايتري کوٽ رهي آهي جو ان جو سوين ميل ڊگهو ۾ ويڪرو ٿر جو علائقو ۾ سوين ميل ڊگهو ۾ ويڪرو ڪوهستاني علائقو غير آباد پيو آهي. هن وقت به آباد زمين لاءِ ايترو ته پاڻي گهٽ ملي ٿو جو ڪئنالن تي وارا بندي ڪئي وڃي ٿي. اسان جا هاري واري واري سان فصل پوکين ٿا.

جي ڪو ربيع جو فصل پوکي ٿو ته وري خريف ان
ڪري ڇڏي ڏئي ٿو ته جيئن ان هاري کي واري
مطابق پاڻي ملي جنهن ربيع نه پوکيو آهي. جڏهن
سنڌو درياهه مٿان پنجاب ۾ ڊئم ٺهڻ شروع ٿيا آهن
ته انهن جو سنڌ تي اهو اثر پيو آهي، جو جيڪو
پاڻي آبڪلاٽي جي موسم ۾ سنڌو درياهه جي ڇوڙن
۾ پهچي ڪچي جي زمينن کي آباد ڪندو هو، سو
رڪجي ويو آهي ۽ اهڙي طرح ڪچي جي اٽڪل
26 لک ايڪڙ زمين برپٽ بنجي وئي آهي. ٻيلا
سڪي تباهه ٿي ويا آهن. جنهن ڪري ڪچي ۾
رهندڙ مالوند ماڻهو نه صرف مال جي چاري، ٻني
ٻاري ڪرڻ کان محروم رهجي ويا آهن پر اتي پيئڻ
جو پاڻي پڻ اڻ لڀ ٿي ويو آهي. هاڻي ته سنڌ جي
ڪچي ۾ اپٽ واري زمين ڪلر جي ور چڙهي وئي
آهي. سنڌو درياهه ۾ پاڻي نه هجڻ ڪري، اسان
جون ڍنڍون، جن تي اسان جي هزارين ملاح
خاندان جو گذرسفر آهي، سي سڪي تباهه ٿي
ويون آهن. سنڌوءَ جي پيٽ ۾ ٻيٽ ٺهي ويا آهن ۽
اتي واري پئي اڏامي.

رامي صاحب، ڪتاب جي صفحي 143 تي
لکي ٿو ته، “پاڻي جي مسئلي پنجاب کي لوڏي وڌو
آهي ۽ هي مسئلو چشما لنڪ جهلم رابطه نهر جي
بندش ڪري ماڻهن جي نگاهن جو مرڪز بڻيو آهي.
هي نهر ڪالاباغ وٽ چشما جي هنڌ وٽان درياهه
سنڌ مان پاڻي کڻي درياهه جهلم ۾ وجهي ٿي. ....
ان جو پاڻي ميلسي، حويلي، رنگپور ۽ بهاول
جهڙين نهرن جي ذريعي انهن علائقن تائين وڃي
ٿو. جن کي پهريان پنجاب جي ٽن وڏن درياهن
ستلج، بياس ۽ راوي جو پاڻي آباد ڪندو هو..” اڳتي
رامي صاحب، صفحي 145 تي لکي ٿو ته، “چشما

جهلم رابطا نهر جو تعلق سنڌ طاس جي ان معاهدي سان آهي، جيڪو صدر ايوب جي دور ۾ بين الاقوامي سطح تي طئه ڪيو ويو هو. ان تحت پنجاب جا 3 درياهه ستلج، بياس ۽ راوي وڪرو ڪيا ويا هئا ۽ انهن جي عيوض هڪ سو ڪروڙ روپين جي خرچ سان چشما لنڪ ڪينال ڪڍيو ويو هو. ته جيئن پنجاب جي نهرن کي درياهه سنڌ مان متبادل پاڻي مهيا ڪيو وڃي. چشما لنڪ ڪينال جو تربيلا ڊيم سان ڪوبه تعلق ڪونه آهي. ان ڪري تربيلا هجي يا نه، ان ۾ پاڻي هجي يا نه، پر چشما لنڪ ڪينال ۾ درياهه سنڌ جو پاڻي سنڌ طاس معاهدي موجب هر صورت ۾ وهڻ گهرجي. ته جيئن پنهنجن ٽن درياهن کان محروم ٿيندڙ پنجاب پنهنجي زمينن جي اُڃ اجهائي سگهي.”

هاڻي مان رامي صاحب جي ڄاڻ لاءِ سنڌ طاس معاهدي تي ڪجهه روشني وجهندس.

جڏهن درياهي پاڻي جي تقسيم تي انڊيا ۽ پاڪستان وچ ۾ اختلاف پئدا ٿيا ته عالمي بينڪ جي نگراني ۾ پاڻي جي ورهاست جو مسئلو طئه ٿيو. جيئن ته ان وقت سنڌ ون يونٽ جي زنجيرن ۾ قابو هئي. ان ڪري اها ان فيصلي تي اثرانداز نه ٿي سگهي. ۽ نه وري پاڪستان سرڪار ان فيصلي ۾ سنڌ جي ڪنهن نمائندي کي شريڪ ڪيو. ان ڪري سنڌ جي رضامندي حاصل ڪرڻ کان سواءِ هڪ طرفو فيصلو ڪيو ويو. ان ڪري سنڌ ان معاهدي سان قانوني طور ٻڌل نه آهي.

عالمي بينڪ جي نگراني ۾ 1960ع ۾ پاڪستان ۽ ڀارت ۾ هڪ معاهدو ٿيو. انهيءَ تحت پاڪستان جي پنجابي حڪمرانن پنجاب جا 3 درياهه

ستلج، راوي ۽ بياس 1750 لک ڊالرن ۾ ڀارت کي وڪڻي ڏنا ۽ صرف 3 درياهه سنڌو، چناب ۽ جهلم پاڻ وٽ رکيا. پاڪستان جي پنجابي حڪمرانن نه صرف لالچ ۾ اچي پنجاب جا 3 درياهه وڪڻي ڇڏيا پر هنن اهڙي طرح سنڌ جو 50 سيڪڙو پاڻي پڻ ان رستي ڀارت جي حوالي ڪري ڇڏيو. وڪري وارن پئسن مان رڳو پنجاب جي وڪري ڪيل پاڻي جي ڪوٽ پوري ڪرڻ لاءِ پنجاب منجهه 1945ع واري معاهدي جي ڀڃڪڙي ڪندي سنڌو درياهه مٿان ڊئم ۽ بئراج ٻڌا ويا. اهڙي طرح پنجاب جي پاڻي جي ڪوٽ پوري ڪرڻ لاءِ ڪيس ناجائز طور تي سنڌو درياهه مان سنڌ جو حق ماري پاڻي ڏنو ويو. سنڌو درياهه مٿان منگلا ۽ تربيلا وٽ ڊيم ٺاهيا ويا، انهن ۾ جمع ٿيندڙ پاڻي کي صرف پنجاب لاءِ استعمال ڪيو ويو. پر معاهدي تحت جيڪو سنڌ جو 50 سيڪڙو پاڻي متاثر ٿيو هو، ان کان جواب ڏنو ويو. نه صرف ايترو پر چشما جهلم لنڪ ڪينال معاهدي تحت جيڪو صرف ان لاءِ ٺاهيو ويو هو ته سنڌوندي جو واڌو پاڻي جهلم ندي ۾ وهايو ويندو، ان جو وهڪرو غير قانوني طور تي مستقل بڻايو ويو.

جنهن چشما لنڪ ڪينال تي رامي صاحب واويلا ڪئي آهي. اها ڪئنال دائمي وهندڙ ڪانه آهي پر ان ۾ سنڌو جو واڌو پاڻي وهائڻو آهي. جڏهن سنڌوندي ۾ ايترو پاڻي هجي جو سنڌ جي ضرورتن کان بچت ۾ هجي ته پوءِ ان ڪئنال ۾ پاڻي ڇڏي سگهجي ٿو. پر ان سان گڏوگڏ ان ڪئنال جي حيثيت لنڪ واري آهي. جيڪا سنڌو جو واڌو پاڻي هجي ته ان کي ڪٽي جهلم ندي ۾ پهچائي ٿي. قانوني طور ان مان ڪابه آبادي ڪرڻي ڪانه آهي.

ان ڪري ان ڪئنال تي واويلا ڪرڻ صرف ان لاءِ آهي ته تربيلا ۽ منگلا ڊيم جيڪي سنڌ طاس معاهدي جي موجب وجود ۾ آيا هئا، انهن تي سنڌ جو جيڪو حق بيهي ٿو سو ختم ڪيو وڃي.

پنجاب انگريزن جي حڪمراني کان وٺي هن مهل تائين سنڌو جو پاڻي هڙپ ڪرڻ لاءِ سنڌو درياهه تي ڪيترائي غير قانوني ڊيم ۽ بيراج تعمير ڪرائي چڪو آهي، جيڪي هيٺ ڏجن ٿا:

1. تربيلا ڊيم 2. منگلاڊيم 3. راول ڊيم 4. چشما ڊيم 5. چشما بئراج 6. چشما جهلم لنڪ ڪينال، 7. تونسا بئراج 8. تونسا پنجند لنڪ ڪينال 9. چشما رائيٽ بئنڪ ڪينال

جڏهن ته اهي مٿيان سڀ ڊيم ۽ ڪينال سنڌ جي رضامندي حاصل ڪرڻ کان سواءِ تعمير ڪرايا ويا آهن. جيڪي "رائو ڪميشن" جي ان فيصلي ته، "ڪنهن به مهڙ واري پرڳڻي کي ڪوبه حق ڪونه آهي ته ندي جي پاڻي سان جيئن وڻيس تيئن هلت ڪري، بنا ڪنهن خيال جي ته، ايئن ڪرڻ سان پين هيٺين پرڳڻن کي نقصان رسندو." جي سراسر ڀڃڪري آهي. پنجاب جي انهن قدمن جي ڪري سنڌ جي هن وقت اهڙي صورتحال وڃي بيٺي آهي جو فصل تباهه ٿي رهيا آهن. ماڻهو ۽ مال اُڃ وگهي مري رهيو آهي. زمينون برپٽن ۾ تبديل ٿي رهيون آهن. ان صورتحال هوندي به هاڻ وري سنڌ جو رهيل کهيل پاڻي ڦٻائڻ لاءِ سنڌو درياهه تي ڪالاباغ وٽ هڪ ڊيم تعمير ڪيو پيو وڃي. جنهن جو مقصد اهو ٻڌايو پيو وڃي ته ان ڊيم ٺاهڻ سان بجلي جي پيداوار وڌندي. اصل ۾ اهو ڊيم بجلي حاصل ڪرڻ لاءِ نه پر صرف پنجاب جي 70 لک ايڪڙ ٿل واري

رڻ پٽ کي آباد ڪرڻ لاءِ ناهيو پيو وڃي. ان جو
مطلب اهو ٿيو ته سنڌ جي سوين سالن کان آباد
ٿيندڙ زمينن جو پاڻي روڪي انهن کي برپٽ ۾ تبديل
ڪري، پنجاب جي رڻ پٽ کي آباد ڪيو وڃي.
جيڪڏهن هروڀرو بجلي جي پيداوار لاءِ اهو ڊيم
ناهيو پيو وڃي ته پلا آخر اتي ئي ڇو؟ اهو هيٺ
سيوهڻ وٽ به ٺهي سگهي ٿو. اهڙي طرح سنڌ
جي اولهه وارا علائقا پڻ آباد ٿي پوندا. اها سيوهڻ
واري اسڪيم اڄ جي ته نه آهي، پر انگريزن جي
دور جي آهي. آخرڪار ان کي هيل تائين ڇو
نظرانداز ڪيو ويو آهي. ڳالهه ڪندا آهن ته هڪ
نهر جي مٿئين پاسي کان بگهڙ پاڻي پي رهيو هو ۽
هيٺين پاسي کان رڍ. سو بگهڙ رڍ کي کائڻ جي
خيال کان الزام هڻندي چيو ته پاڻي ڇو ٿي لُبين. ته
رڍ جواب ڏنو ته مان ته هيٺانهين طرف کان پاڻي
پي رهي آهيان. سو وري بگهڙ چيس ته تون گذريل
سال گاريون ڇو ڏنيون هيون. ان تي رڍ وراڻي
ڏنس ته قبلا مان ته اڳئين سال ڄائي به ڪانه
هيس. ان تي بگهڙ چيس ته تون نه هوندئن ته
تنهنجي ماءُ ضرور هوندي. سو رڍ چيس ته قبلا جي
اوهان کي کائڻو ئي آهي ته ايڏا الزام هڻڻ جي
تڪليف ڇو ٿا ڪريو.

سو جيڪڏهن پنجاب کي هروڀرو سنڌ جو
پاڻي ڦٻائڻو آهي ته پوءِ حيلا ۽ بهانا ڇا جا آهن.
سنئين سڌي ڳالهه پڌري پٽ ڪري. جي هوندي
مڙسي سنڌ وارن ۾ ته نبري وٺندا نه ته .....

*****